

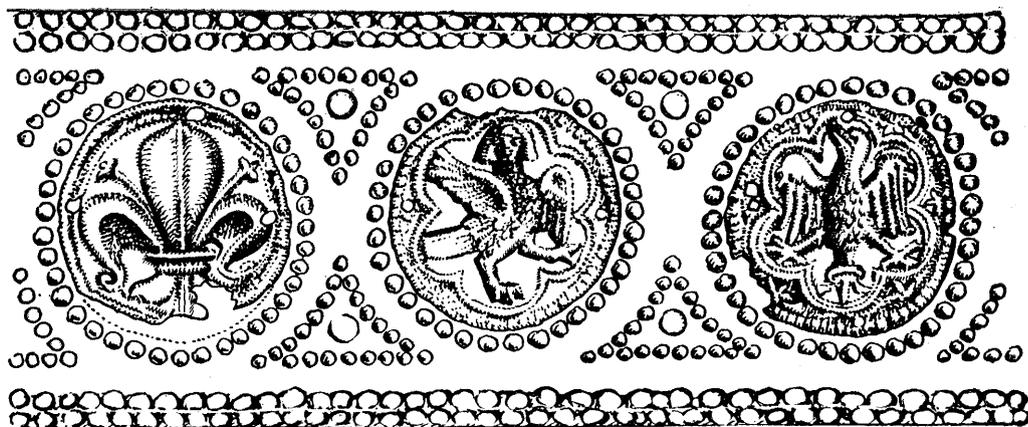
GEREVICH LÁSZLÓ

A CSÚTI KÖZÉPKORI SÍRMEZŐ

DEUTSCHER AUSZUG SEITE 500

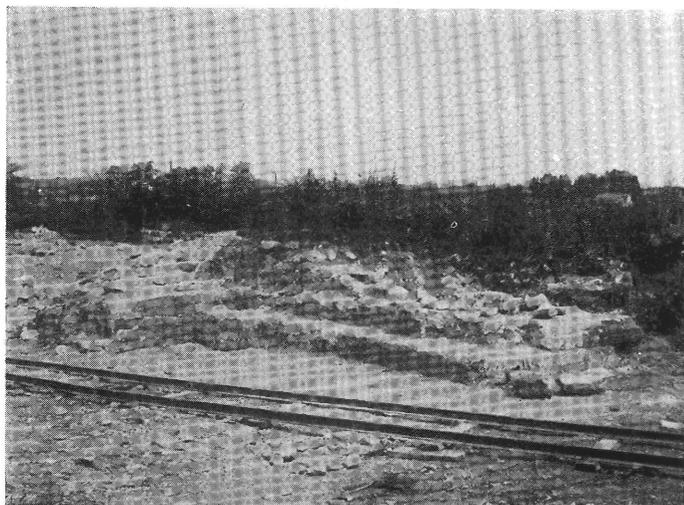
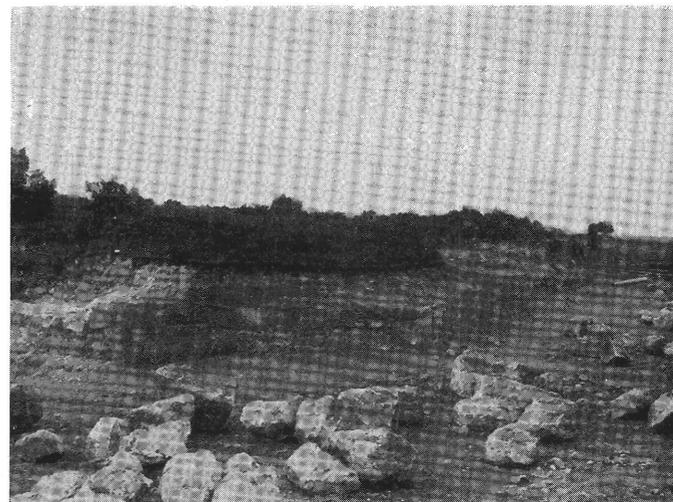
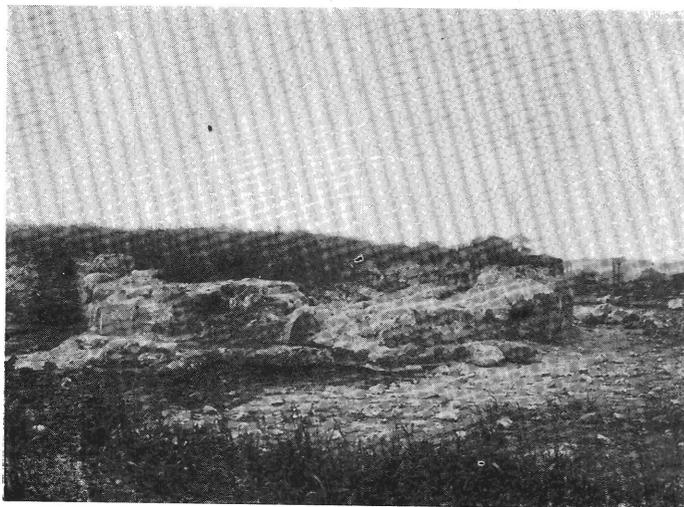
1941 tavaszán, Nagytétény község budafoki határában, a Dunától néhány száz méternyire a Háros-szigettel szemben, földmunkák közben középkori falmaradványokra bukkantak. Ettől az időtől kezdve a Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet figyelte a földkitermelést és a lehetőség határain belül megkísérelte megvédeni a régészeti érdekeket. A földmunkák befejezése után a további kutatás eredményesnek ígérkezett és a templomromok kibontásával (1. kép) megkezdődött a rendszeres ásatás. 1941 novemberéig a templom alapfalainak és a körülötte elterülő temető jórészenek, valamint a falu néhány házának föltárását végeztük el. 1942 júniusáig a temetőt és a falunak tekintélyes részét föltártuk. Ezt a romterületet különben már Henszelmann Imre ismerte, amint ez a Műemlékek Bizottságában őrzött jegyzeteiből is kitűnik.

A Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet csúti kutatásait az a szempont irányította, hogy a Budapesttől néhány km-nyire fekvő helységek műemlékeinek és leleteinek föltárása által, melyek a közeli városi kultúra kisugárzásának tekinthetők a budai középkori művészet és kultúra anyagát és ismeretét bővítse. A templom építéséhez pl. minden valószínűség szerint nem Kolozsvárról vagy Kassáról hoztak kőműveseket, hanem a közeli kultúrcentrumból. Ez tehető fel a temető leleteinél is, mert ha valamilyen tárgy nem helyben készült, a legnagyobb valószínűség szerint

Budáról hozták. Csút falu műtörténeti jelentőségét növeli a csúti kőbányáról szóló adat.¹ Valószínű, hogy a kőbánya nemcsak a helybeli építkezéseket látta el kővel, de Budára is szállított, ami a budai kőfaragókkal élénk kapcsolatot eredményezhetett. A csúti plébániatemplom műformáinak előkelőbb stílusa és tökéletesebb technikája így könnyebben magyarázható. A tárgyi emlékek jelentőségén túl a kutatás fontos adattal járult hozzá a középkori Budát délről környező falvak topografiájához.

A levéltári kutatás régóta foglalkozik az egykori csúti premontrei monostor helyével. A monostor birtokai az ország különböző vidékein terültek el és ebből a monostor elhelyezésére több téves megállapítás származott. Legközelebb jutott az igazsághoz Karácsonyi János,² aki Csút szigetét Érd és Buda között található Duna-szigetek valamelyikében sejtette. Ézeken a nyomokon továbbhaladva, Oszwald Arisztid³ éles logikával kifejtette, hogy Csút szigete csak a mai Háros-szigettel lehet azonos. A szigeten a század elején még álló romokat pedig magával a monostorral azonosította. Az épület maradványokat katonai raktár emelésénél beépítették. A régi írók közül Bél Mátyás⁴ említi megezeket a maradványokat, amelyeknek akkor már eredeti rendeltetése feledésbe ment és a fácánokban bővelkedő sziget romjait apácák zárdájának tartotta. A Fácános-sziget elnevezést használja a Hárosszigetre Kneidinger atlasza is⁵, amelyen romokat tüntet fel. Oszwald Arisztid szerint Chuth és Kuchula faluk is a Háros-szigeten terültek el.⁶ Miklóssy Zoltán az ásatások megindulásakor írt cikkében⁷ a napvilágra kerülő telepet Csút faluval azonosította.

Az oklevelekben előforduló adatok megegyeznek az ásatások tanúságaival. A monostort 1264-ben alapította IV. Béla. 1295-ben már Csút község papja is szerepel egy oklevélben.⁸ A falu templomának ekkor már állnia kellett, az alaprajzból (2. kép) és épülettagokból leolvasható koragótikus burgundi stílus megegyezik ezzel az idővel. 1480-ban Mátyás királytól a Pálosok kapják meg a monostort és nagyobb épületekkel díszítik azt.⁹ A Pálos-építőtevékenység folytatásának tekinthető a községi templom későgótikus, XV. századvégi kibővítése is. A monostort és a falu templomát a törökök Buda elfoglalásakor valószínűleg elpusztították. A föltárásnál a padlót borító égési rétegből és nyomokból pontosan meg lehetett állapítani, hogy a templomot tűz semmisítette meg. Ettől az időtől kezdve a levéltári adatok is elapadnak.

1. kép. -- *A Csúti templom a—b) északkeletről, c) nyugatról, d) a templom hajója és első szentélyének alapozása.*

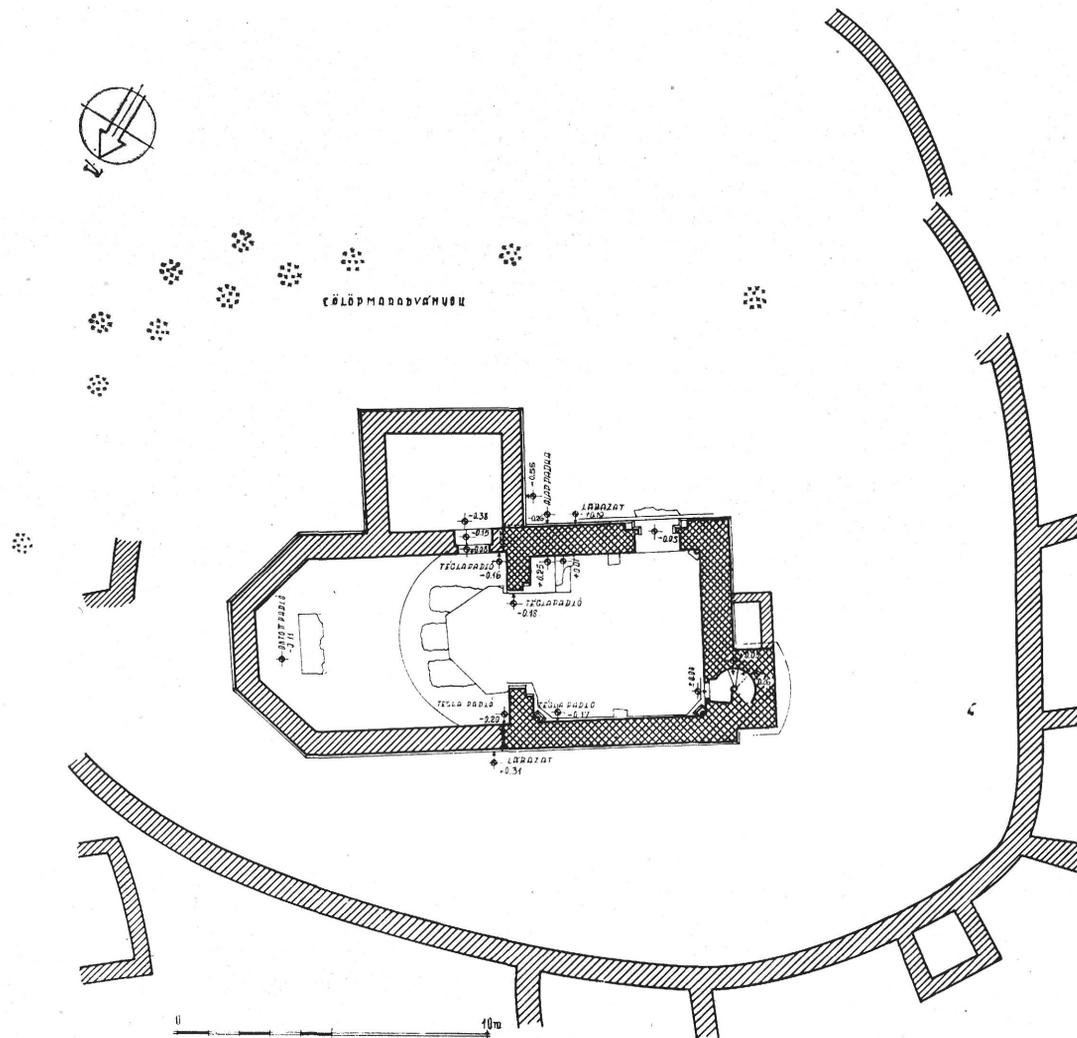
A temető is csak eddig volt használatban, amint ezt a leletek és pénzék bizonyítják. A falu házai azonban még nyomorúságosan tengődő továbbélésről tanuskodnak.

A csúti temető a XIV. századtól a XVI.-ig őrzött meg sírokat, melyek feltárásáról és leleteiről a következők számolnak be. A temető első részének feltárását sokban megnehezítette a területen folytatott földkitermelés. Az apsis körül néhány sírt megsemmisítettek mielőtt még az ásatást megkezdhettük volna.

A sírok leírásánál több helyen a mélységet egy fix ponttól voltunk kénytelenek mérni, mert a földkitermelés miatt az eredeti felszint már elhordották. A fix pontok a templomtorony küszöbénél mutatkozó eredeti helyen levő padlóburkolat téglanívójához, F-ponthoz viszonylanak: $F-118\text{ cm} = F1$, $F-98\text{ cm} = F2$. Az egyszerűség kedvéért a csontvázak helyzetének és távolságának méreteit, valamint irányukat a leírásból kihagytuk, mivel ezek az adatok pontosan leolvashatók a csontvázterképről. Többnyire a régi szinttel körülbelül egybeeső mélységig hordták el a földet, ilyen esetekben a mélység meghatározásánál a »régi szint« megjelölést használjuk, ellentétben a természetes, vagyis a mostani felszínnel.

A csontvázterkép magyarázatához a következőket fűzzük hozzá. A templom déli részén, a kapu előtt a régi szinttől körülbelül 40 cm mélyen a sekrestye és templomfal között sorban gyermeksírok voltak. Műszaki és régészeti felvételüket a földkitermelés akadályozta. Ezen a területen körülbelül hatvan gyermek 60—100 cm hosszú csontváza feküdt. A sírokat mészréteg fedte, úgyhogy néhány esetben a csontok is meszesek voltak. Ezek a temetkezések a kapu keleti oldaláig tartottak. A kaputól délre és nyugatra az előbbi sírokkal összefüggően és ugyanabban a mélységben szintén számos gyermektetem feküdt, de nem sorban hanem összedobálva; lehetséges, hogy itt tömegsír volt. A mészréteg hiányzott. A térképen föltüntetett felnőtt sírok a gyermeksírok alatt helyezkedtek el. A csontvázterképen a gyermeksírok területének kiterjedését szaggatott vonallal jeleztük.

Az apsistól északi irányban szaggatott vonallal jelzett területen a régi szinttől 160 cm mélységig, összedobált csontok nagy tömege került napvilágra. Ez már a temetőnek újabb fölzavarásából származott,

2. kép.

A Nagytétény határában feltárt középkori település templommaradványának felmérési rajza.

mert az összekevert rétegben több új tárgyat, köztük egy kazánrostély töredékeit találtuk.

A templom északi fala mellett az előbbi területtől nyugatra a szaggatott vonallal körülhatárolt terület ugyanilyen bolygatott rétegű és igen sok szétszórt csontot tartalmazott. Mélysége 130—140 cm.

I. sír. Férficsontváz a régi középkori szint alatt 30 cm-re. Hossza 166 cm. *Vaslemez-koporsóban nyugodott, melynek trapézalakú teteje 60 cm széles volt. A koporsó alsórésze ládaalakú. Fedelét két vas keresztpánt zárta le.*

II. sír. Bolygatott férficsontváz. Balkarja hiányzik. Mélysége a régi középkori szint alatt 75 cm. Hossza 171 cm. Csontok jó állapotban. Karja párhuzamosan a törzs mellett feküdt. *Középső ujján stilizált sást ábrázoló rézgyűrű. A karika belső hosszabb átmérője 2·2 cm. Az ovális díszített lap legszélesebb átmérője 15⁷/₁₆ (3. kép).*

III. sír. Férficsontváz. Mélysége a templom vöröstégla padlószintje alatt 40 cm, (ezután csak padlószintet írunk). Építési törmelékben feküdt. Hossza 166 cm. Csontok jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett helyezkedtek el. *Bal szemüregében Zsigmond-kori pénz.*

3. kép.
*Gyűrű
a II. sírből
(term.
nagyság).*

IV. sír. Férficsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 45 cm. Az építési törmelékben nyugodott. Hossza 162 cm. Csontok jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett feküdtek.

V. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 45 cm. Az építési törmelékben nyugodott. Hossza 155 cm. Csontok jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett feküdtek.

VI. sír. Férficsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 80 cm. A padló alatt kb. 45—50 cm építési törmelék volt, alatta agyagos homok, itt-ott építési kő, habarcs-törmelékkel, faszéndarabkákkal és törött padlóburkolótégglával keveredve. Hossza 189 cm. Csontok állapotja igen jó. Melle fölött keresztben egy másik bolygatott csontváz feküdt; csak koponyája, karjai és lábcsontrajai maradtak meg. A VI-os csontváz kezei a melle fölött, az előbbi csontvázon nyugodtak. Koponyáján 12 cm hosszú vágás.

VII. sír. Férficsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 70—75 cm. Sírrétege agyagos homok, habarcs, kő- és padlótéglatörmelék. Hossza 162 cm. Csontok jó állapotban. Kezei a mellre helyezve feküdtek. A csontváz baloldalán a 3. és 4. borda között *nyeletlen késpenge.*

VIII. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 45 cm. Réteg: a csontváz fölött építési törmelék, alatta agyagos homok, építési törmelék nyomaival. Hossza 144 cm. Csontok jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellé helyezve.

IX. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 45 cm. A csontváz fölött építési törmelék, alatta agyagos homok, építési törmelék nyomaival. Hossza 155 cm. Csontok jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellé helyezve.

X. sír. Gyermekecsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 45 cm. Rétege agyagos homok elszórt törmelékkel (habarcs, kötödék, padlótégla). Hossza 137 cm. Csontok rossz állapotban. Kezei a medencén egymás mellé helyezve.

XI. sír. Férficsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 45 cm. Rétegek, mint az előbbi sírnál. Hossza 164 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett nyugodtak.

XII. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 45 cm. Rétegek, mint az előbbi sírnál. Hossza 155 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellé helyezve nyugodtak.

XIII. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 45 cm. Réteg az előbbihez hasonló. Hossza 150 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellé helyezve nyugodtak.

XIV. sír. Gyermekecsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 48 cm. Rétegek, mint az előbbi sírnál. Hossza 126 cm. Csontok igen porladó állapotban. *Koponyáján zöld rozsdafoltok mutatkoztak.* Karjai széttárva merőlegesen a törzsre feküdtek.

XV. sír. Női csontváz, melynek mellén a XIV-es kitárt balkarja nyugodott. Mélysége a padló szintje alatt 40 cm. Rétegek, mint az előbbi sírnál. Hossza 162 cm. Csontok igen porladó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett nyugodtak.

XVI. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 120 cm. Rétegek, mint az előbbi sírnál. Hossza 153 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett nyugodtak.

XVII. sír. Férficsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 58 cm. Sírréteg agyagos homok. Hossza 162 cm. Csontok elég jó állapotban. Az első templomapsis alapozásának ellipszisalakú, bevájt mélyedésében feküdt. Kezei a medencén összekulcsolva.

XVIII. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 60 cm. A sírréteg 30 cm agyagos homok, elszórt építési törmelékkel, fölötte 30 cm építési törmelék. Csontok elég jó állapotban. Az első templom alapozásának ellipszisalakú, bevájt középső mélyedésében feküdt. Kezei a medencén egymás mellett feküdtek.

XIX. sír. Férficsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 60 cm. A sírréteg homok. Hossza 162 cm. Csontok elég jó állapotban. Az első templom alapozásának ellipszisalakú, bevájt balszélső mélyedésében feküdt. Kezei a medencén összekulcsolva.

XX. sír. Férficsontváz. Mélysége a padló szintje alatt 90 cm. A csontváz fölött 30—40 cm-es agyagos homok, ezután építési törmelék következik egészen a padlószintig. Hossza 165 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett nyugodtak.

XXI. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 120 cm. Rétegek, mint a XX. sírnál. Hossza 149 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett nyugodtak.

XXII. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 120 cm. Rétegek, mint a XX. sírnál. Hossza 147 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a medencén egymás mellett nyugodtak.

XXIII. sír. Női csontváz. Mélysége a padló szintje alatt 190 cm. Rétege agyagos homok, töredékkő, habarcs, tégl- és faszénzórványokkal keverve. Közvetlenül a szint alatt építési törmelék. Hossza 146 cm. Csontok elég jó állapotban. Néhány bordája és balkarja a templom falának alapozásában. Gerince meggömbülve. A csontváz 30—40 cm magas kövekből félköralakban volt körülépítve. A kövek a templomfalhoz kapcsolódtak. Jobbkarja a törzssel párhuzamosan feküdt.

XXIV. sír. Gyermekcsontváz. Mélysége a padlószint alatt 60 cm. A sír rétege építési törmelék. Hossza 112 cm. Csontok rossz állapotban. Kezei a medencén összekulcsolva. *Nyakcsigolyáján rézkapocs.*

A felsorolt csontvázak mellett a templomhajóban és apsisban még több sorban voltak egymás alatt csontvázak, melyeknek azonban nagyrésze bolygatott volt. Különösen a templomfal mellett fekvő csontvázak voltak teljesen szétdúlva. A legmélyebb csontváz kb. 2-40 m mélyen feküdt. A bolygatott csontvázakon kívül a templompadló alatt különböző mélységben emberi csontokat találtunk.

XXV. sír. Férficsontváz. Mélysége a régi szint alatt 109 cm. Sírrétege építési törmelékkel vegyes agyagos homok. Hossza 158 cm. Csontok porladó állapotban. *Jobb vállán IV. Béla denárja. (C. N. H. 263.)*

XXVI. sír. Bolygatott gyermekcsontváz, melynek csak a felsőteste maradt meg. Mélysége a régi szint alatt 80 cm. Csontok porladó állapotban. *Fején gyöngyökből és ragyogókból álló pártának nyomai, mely majdnem teljesen elpusztult, csak néhány gyöngy és ragyogó maradt meg. A lelet mellett II. Ulászló obulusa. (C. N. H. 281.)*

XXVII. sír. Gyermekcsontváz. Mélysége a régi szint alatt 90 cm. Hossza 101 cm. Csontok jó állapotban. Mésszel volt leöntve. *Jobb vállán Mátyás-kori pénz. (C. N. H. 233/a)*

XXVIII. sír. Férficsontváz. Mélysége a régi szint alatt 136 cm. Hossza 161 cm. Csontok jó állapotban. *A csontváz koporsóban nyugodott, melynek elkorhadt maradványai 216 cm hosszúságot, a fejnél 65 cm szélességet, a lábnál pedig 18 cm szélességet tettek ki, tehát trapézformát mutattak. A koporsó trapézalakú vasalásának 7 darabja maradt meg, (4. kép) melyben még az eredeti kovácsolt szögek is megvannak.*

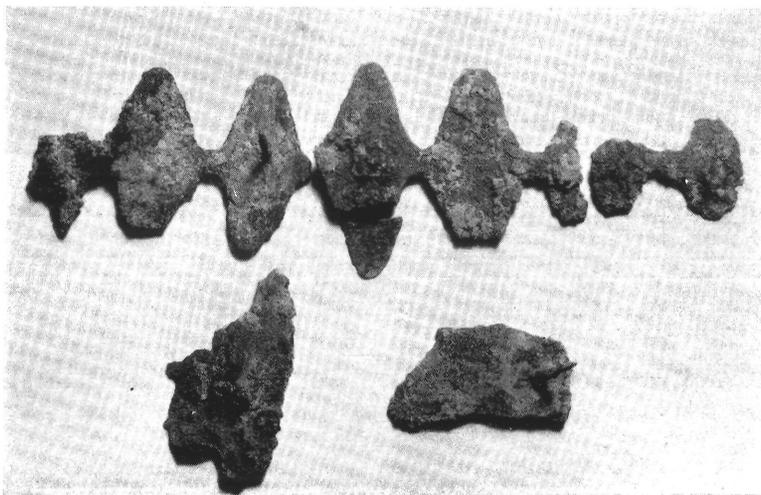
XXIX. sír. A csontváz neme felismerhetetlen. Mélysége a régi szint alatt 120 cm. Hossza 154 cm. Csontok igen porladó állapotban maradtak fenn. A csontvázat üreg vette

körül, melynek hossza 190 cm. *A felt kovácsolt vasszegek arra mutatnak, hogy az üreg az elkorhadt koporsó nyomán maradt. Medencéjében vascsatot találtunk.*

XXX. sír. Női csontváz. Mélysége a régi szint alatt 150 cm. Sírrétegek a sekrestyétől délre elterülő személgödröt érintik. Hossza 155 cm. Csontok elég jó állapotban maradtak fenn. Kezek törzssel párhuzamosan feküdtek. *Jobbkézben Zsigmond dukátja. (C. N. H. 128.)*

XXXI. sír. Fölismerhetetlen nemű csontváz (női). Mélysége a régi szint alatt 140 cm. Hossza 153 cm. Csontok igen rossz állapotban voltak. A csontváz körül trapézalakú fakoporsó nyomait fedezték fel, melynek hossza 188 cm, legnagyobb szélessége 50 cm, legkisebb szélessége pedig a lábnál 12 cm volt.

XXXII. sír. Bolygatott csontváz, neme fölismerhetetlen. Mélysége 180 cm a régi szint alatt. Sírrétege a csontváz fölött 60 cm agyagos homok, majd kevert törmelékréteg következett

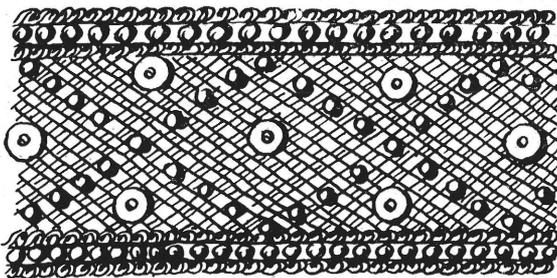

4. kép. — Koporsóvasalás a XXVIII. sírből.

faszén-, cserép-, vas-, töredékkő- és tégladarabokkal. Sok az újabkori vastörmelék, köztük egy gőzkazán rostélya, mely valószínűleg a 30 évvel ezelőtt e helyen dolgozó bulgár kertészek szivattyúházának maradványa. *A csontváz koponyáján, közvetlenül a szemöldök fölött rézvereteket találtunk (29. kép). A homlok közepén egy poncolt díszítésű, keskenyedő, tojásdadalakú, keretbe foglalt áttört liliom és egy hasonló, lefelé fordított, keretnélküli liliommal díszített veret nyugodott. Hossza 32.5^m_m , szélessége 20^m_m . A következő veret négyzet alakú, négy sarkán visszafelé hajlott stilizált levél. Kidomborodó közepében a veretet tartó szögecs látszik. A négyzetes veret oldala átlagban 20^m_m . A középső veret mellett a másik oldalon is ilyen négyzetes veret helyezkedett el. Majd cca $\frac{1}{2}$ cm távolságban mindkét oldalon szimmetrikusan 6 karéjos, csúcsosan kiemelkedő rozettát találtunk, erre ismét $\frac{1}{2}$ cm-nyire egy négyzetes veret következett. Összesen 9 teljes vagy kevéssé sérült rozettás és négyzetes veret, valamint hét verettöredék maradt fenn. A pártát hátul egyszerű bronzkapocs tartotta össze, amit meg is találtunk. A veretek borszíjon helyezkedtek el, amire egy szögecshez tapadt bőrdarabka enged következtetni. A bal vállcsontján II. Ulászló obulusát találtuk meg. (C. N. H. 281.)*

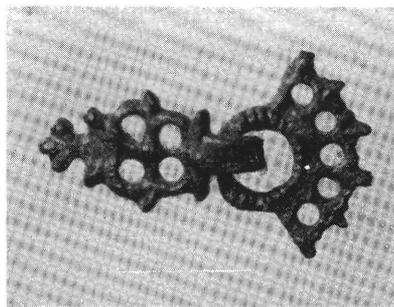
XXXIII. sír. Bolygatott. A csontváz neme felismerhetetlen. (Női?) Mélysége a természetes szint alatt 170 cm. Csontok elég jó állapotban. *Koponyáján gyöngyös sujtásos pártá*

nyomai. A koponyaalatti lenyomatból megkaptuk a párta méreteit és fölsímetük a párta motívumát. Elhelyezkedése a koponyán a következő volt: A tarkótól kiindulva, a jobb homlokot koronázva a bal homlokokon haladt végig, majd az orr- és szájjüregen keresztül az állsonton végződött. A párta anyaga romlott állapotban maradt fenn, legalul finom kendervászon maradványait találtuk. Úgy látszik, hogy erre párhuzamosan egymás mellé fektetett zsinórszerű anyag következett, melyre valamilyen állati szőrből (gyapjú?) készült szövetet varrtak. Ezen réteg keresztirányú szálai annyira elpusztultak, hogy kötésük felismerhetetlen volt. A koponyaalatti homoklenyomatból meg tudtuk állapítani a párta motívumát és méreteit. A gyapjúanyagra rombuszalakban gyöngyöket varrtak föl, melyeknek közepén 6.5 mm -es ragyogók helyezkedtek el. A gyöngyök zöldszínnűek, átmérőjük cca 3 mm , anyaguk műkö. A díszítés vagy egy hosszába fektetett egész rombusz, vagy két háromszög. A rombusz kisátmérője 2.5 cm . A párta két szélét spirális rézdrót keretezte, melyhez állati szőrből való szövetanyag tapadt (5. kép). A csontváz hasonló fekvésű más csontvázalakkal együtt kövekkel körülkerített, téglalap alakú sírban feküdt. A kökeret magassága 40 cm volt.

5. kép. — Rekonstrukció a XXXIII. sír pártájáról.

XXXIV. sír. Bolygatott csontváz. Neme felismerhetetlen. Mélysége és rétege az előbbihez hasonló. Hossza 155 cm . A csontok elég jó állapotban voltak. Körülötte fakoporsó nyomait találtuk. Koponyáján elporladt párta, mely csak a két fültő mögötti részén maradt meg. A kenderszövetre felvarrt, ragyogókkal, gyöngyökkel díszített párta mérhető szélessége 3 cm . A ragyogók átmérője 9 mm és apró rozettával díszítettek. Egy bronz, lilomokkal díszített finomított áttört kapocs a koponya tarkója közepétáján feküdt és a párta összekapcsolására szolgált. A herek anyakapocsrészt hat lilom koronaszzerűen szegélyezi. A lilomok között herek átvágások vannak. A hímkapocs négy lyukkal áttört és lilomdíszítésben végződik. Az áttörések valószínűleg a felvarráshoz szolgáltak. A kapocspár bekapcsolva 27 mm hosszú. Legnagyobb szélessége 17 mm (6. kép). A koponyát a homlokban 46° -os szögben hasítás metszi keresztül egészen a fülig. Medencéjében peceknélküli trapéz alakú csat feküdt.

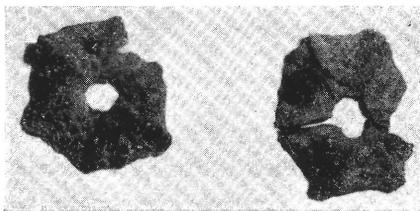
6. kép.

Pártakapocs a XXXIV. sírből.

XXXV. a), b) sír. Bolygatott csontváz, neme felismerhetetlen. Mélysége a régi szint alatt 110 cm , fölötté 20 cm -re bolygatott talaj kezdődik, faltörmelék, kő, habarcs, tetőcseréppel keverve. A csontváz már agyagos homokban feküdt. a) 100 cm hosszú. Alatta b) bolygatlan csontváz 120 cm hosszú. Koponyáján teljesen elpusztult pártának zöld nyomai látszanak. Jobb halántéka mellett két hatszögletes, közepén kör alakban áttört veretet leltünk. A szögletekből a közép felé haladó gerezdek sugárszerűen tagolják a boglárt, közeiket poncolt rozettadíszítés tölti ki. Mindkét boglár törött. A veretektől kiálló szegecsek szájhoz való felerősítésre szolgálhattak (7. kép).

XXXVI. sír. Gyermekecsontváz. Mélysége 118 cm a régi szint alatt. Hossza 122 cm . A sír élére állított cca 40 cm magas mészkövekkel téglányformában volt kerítve. Megtaláltuk a téglalapot fedő egyik gerenda 186 cm hosszú üregét. A csontváz karjai a törzssel párhuz-

mosan nyugodtak. Karján, gerince alatt és a combcsonton egy szétesett öv darabjait sikerült összeszedni. (29. kép) A négyzetes rézveret négy sarkát visszahajló levél díszíti. A veretek összefüggnek egymással, oldalaik átlagban 1 cm hosszúak; közepükben a szíjhoz erősítő szögcs feje látszik. A szíj szélessége 12·5 $\frac{m}{m}$. A 61 $\frac{m}{m}$ hosszú szíjvég egyszerűségű a szíjjal és téglalapalakú, melyben I és V-betűhöz hasonló díszítés látszik. Végződése stilizált palmettóhoz hasonló. Megmaradt még a csatja is, melynek szíjfogólemez a gyakori szívmotívumú füzérrel díszített (23. kép). Maga a csat kétoasztású (pillangós) 22×22 $\frac{m}{m}$, a szíjtartó 45 $\frac{m}{m}$ hosszú, 17 $\frac{m}{m}$ széles. A csontváz fején 2·3 cm széles, rézszállal sodrott fonalból hímzett pártá töredékeit találtuk. A jobb szem fölött 2 cm, a bal szem fölött 5 $\frac{m}{m}$ magasságban húzódtott a pártá és 16 cm átmérőjű kört fogott körül. A hímzés virágot stilizál, melynek négy szárma majdnem köralakú és 14 különböző hosszúságú öltésből áll (34. kép). Közepén kisebb pont helyezkedik el hat öltéssel varrva. A hímzést nemezre alkalmazták s ezalatt még finom kendervászon volt.

7. kép. — A XXXV. sír pártaveretei.

A pártá a bal szem fölött 5 cm, a jobb szem fölött 6 cm magasságban helyezkedett el. A pártá által befogott kör átmérője 14 cm. A pártát mindkét szélén két-két párhuzamos spirális drót szegélyezte. A középső részt három felismerhetetlen anyagú zsinórfonat ékeztette; mintájukat ma már nehéz megállapítani, de valószínűleg egymást hullámszerűen átszelve haladtak. A lelethez tartozott még egy kisebb bőrdarab, lehetséges, hogy ez volt a pártá alapanyaga.

XXXVIII. sír. A két előző gyermekcsontváz alatt nyugvó férficsontváz. Mélysége a régi szint alatt 180 cm. Az előbbi sírok alatt cca 15—20 cm-nyire terjedt az építési törmelékes réteg, a XXXVIII. sír azonban már tiszta barna földben feküdt. Alatta egy ásónyomnyira agyagos homok. Kezei a medencecsonton egymás mellett feküdtek, melyekben két egymásraboruló, kendervászonnal borított fémlemez, az egyik lemezrészhez lánc kapcsolódott.

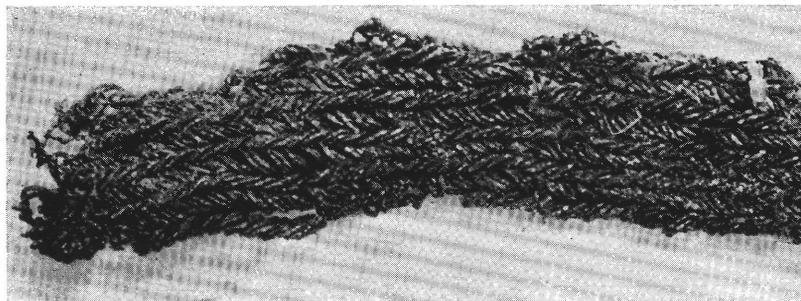
XXXIX. a) és b) sír. Férficsontváz. Mélysége 2·40 m a régi szint alatt. A csontváz agyagos homokban feküdt. Hossza 162 cm. Csontok elég jó állapotban. Nyakcsigolyáján, kulcs-csontjain és a mellcsonton körülfutó ezüstszállból kötött nyakéket vagy szövetszegélyt találtunk. A nyakék alapszála vékony len, melyet ezüstfonállal sodortak körül (8. kép). A szalag szélessége átlagban 11 $\frac{m}{m}$ és símakötésű, alatta 4—5 cm-nyire a mellcsonton II. Theodosius $\frac{1}{4}$ maiorina érmet találtunk. Keretének maradványai ja struktúráját mutatják. A XXXIX. a) sír csontváza alatt 10—15 cm-nyire, nagyon rossz állapotban levő másik csontváz feküdt [b], melynek nyakában előbbihez hasonló kötött nyakék és egy ugyanolyan II. Theodosius érem volt.

XI. sír. Férficsontváz. Mélysége a templom padlója alatt 160 cm. Sírrétege agyagos homok, elszórt építési törmelékkel keverve. Hossza 166 cm. Csontok elég jó állapotban. Bal combcsontján spirális rézdrótok csavarodtak körül, melyek között az egyik hurkolt.

XLI. sír. Férficsontváz. Mélysége a régi szint alatt 180 cm. A csontváz fölött mintegy 30 cm barna földréteg, majd építési törmelékkel kevert homok következik, építőkötödéket cserepet, habarcsot tartalmazva. Hosszú 159 cm. Csontok rossz állapotban. Közvetlenül a bordák alatt bronzveretes szíjat (25. kép) találtunk. A szíj szélessége megszáradt állapotban 3·6 cm. Veretes díszítése háromféle típusból áll. Az egyik korongalakú, közepe köralakban áttört, külső körszegélyét 12 félköralakú fok díszíti. Az abroncsszerűen körülfogott lyukban hatágú csillag, melynek középpont-

jából dróthurok emelkedik ki. Az egyik ilyen hurkon verettöredék csüngött. 14mm távolságra oldalt két negyedkörrel, sarkain négy kisebb körrel keretelt, közepén öt rozettával díszített két ovális veret volt. Magassága 37mm , szélessége 21mm . Az ovális veretek egymástól 11mm távolságra voltak felerősítve. Utánuk ismét a korongalakú veret következett, melyből 4 db maradt fenn. Az ovális veretekből 6 db többé-kevésbé ép példányunk van. Az öt közepén díszes köralakú veretet találtunk, mely egy félholdalakú részre és egy köralakú részre tagozódik, a félholdalakú részt két stilizált gally motívuma, a köralakú részt liliom díszíti. A boglár átmérője 37mm . Az övhöz tartozott még egy téglalapalakú, 39mm hosszú és 15mm széles lemez, közepén lyukkal, két szélén szegecs helyével és egy övcsat, 55mm hosszú, 37mm széles, téglalapalakú, közepén két részre osztva, melynek még megvan a tartólemeze, benne két szögeccsel. A veretek hátán a szögecsket mindenütt meg lehet találni.

XLII. sír. Női csontváz. (?) Mélysége a templom padlója alatt 120 cm. A csontváz fölött 70 cm agyagos homok, elszórt építési törmelékkel, majd építési törmelék következik

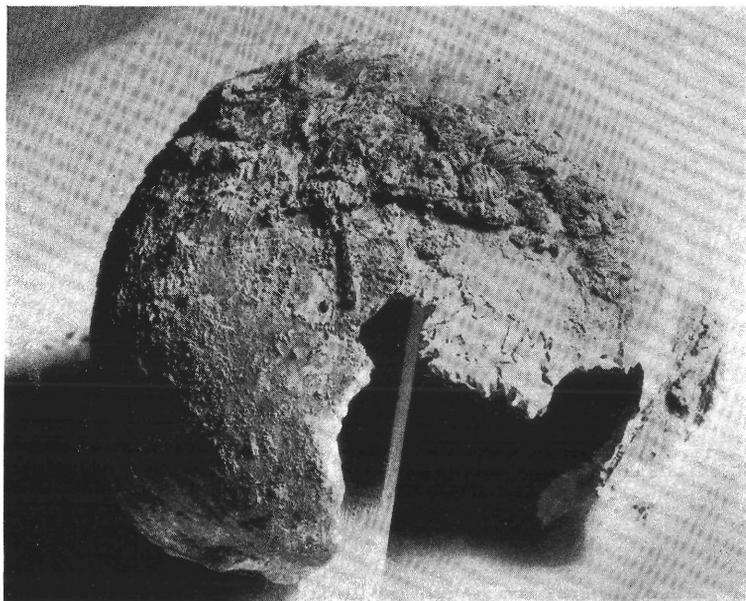
8. kép. — A XXXIX. sír ezüstfonalból kötött szövete és a szövet rajza.

összedobált csontokkal. Csontok jó állapotban voltak. Kezei a medencén egymás mellett nyugodtak. Koponyáján pártamaradvány, mely a tarkója alatt maradt meg legjobban. Bőr-alapon kenderkócbetévre rézzel sodrott fonalból hálószerűen fonva. Mérvető szélessége 25mm . Fonott felsőrészéhez finom kendervászon tapad; lehetséges, hogy halotti lepel része volt. A lelethez tartozik még egy rövid spirális dróttekeres és 8 nemesfémszálból fonott paszományzsinór.

XLIII. sír. Gyermekcsontváz. Mélysége a régi szint alatt 170 cm. Sírrétege agyagos homok, építési törmelékiszórványokkal. Hossza 135 cm. Csontok nagyon porladó állapotban voltak. Koponyáján igen rossz állapotban lévő pártát találtunk. A pártamaradvány mintája kivehetetlen (9. kép). Felismerhetők a gyöngyök és a sodrott részszálaból fonott paszomány. A csontváz alatt 2×4 cm-es üveglemez találtunk.

XLIV. sír. Férficsontváz. Mélysége a régi szint alatt 190 cm. A csontváz építési törmelék nyomait mutató agyagos homokban feküdt. A legfelső réteg 5 cm tiszta építési törmelék homok nélkül. Hossza 155 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezek a medencén keresztbetéve nyugodtak. Bronzveretes sztj (28. kép) futott keresztül a homlokon $2\frac{1}{2}$ cm-nyire a szemüreg fölött, folytatódott a koponya mellett mindkét oldalon, majd a kulcsontokat érintve a felsőkaron végződött. A sztj veretei kétféle típusú mutatnak, melyek váltakozva voltak az övre erősítve. Az egyik későgótikus mérműveket utánoz, középe kerek és két halhólyagdíszítést zár magában. Kétoldalt két halhólyag- és két háromszörmű rozettadíszítés látható. A veret téglalapjának mérete 2×4.1 cm. Ezt a díszítést négyzetes, közepén homorú félgömbbel ellátott, négy sarkán nagyobb, oldalán kisebb gótikus növényi ornamentikával díszített veret váltja föl. A homorú félgömb közepén kerek lyuk van, melyben

gyöngy helyezkedett el, ez azonban a száradás következtében szét pattant. A négyzetes veret méretei 1·8 cm × 1·8 cm. A téglalapalakú veretből nyolc töredék került elő, a négyzetesből 13 db, közte 3 db teljesen ép. A bal vállcsont felső részén feküdt egy kétsztatú téglalapalakú 5·2 cm hosszú 3·9 cm széles bronzcsat 3·6 cm széles szíjtartólemezzel és szögcecsekkel. A veretek hátlapján a szögcecseket mindenütt megtaláltuk. Az öv 1·5 cm szélességű szíjdarabjain több veret még eredeti helyén volt. A szíj másik oldalán durva kendervászon nyomokat ismertünk föl. A csontváz gerince mellett a bal oldalon 4 gömbalakú, két félgömbből összetett réz fülesgomb feküdt sorban egymás alatt a mell-

9. kép. — A XLIII. sír pártamaradványa.

csonttól kiindulva. Az alsó félgömbje közepén egy hatszögbe foglalt rozettával, szélén körülponcolt félkörrel, közepén ponttal díszített. Ez az egyik típus ; a másikkól csak egy db volt, díszítése 6 karéjos rozetta közepén csillag, körülötte hat pont, a félkör szélén ferde rovátkolás, a felső félgömb stíma. Magassága 9 $\frac{m}{m}$, szélessége 11 $\frac{m}{m}$.

XIV. sír. Gyermekcsontváz. Mélysége a régi szint alatt 1·20 m. Sírrétege építési törmelékkel kevert homok. Hossza 119 cm. Csontok elég rossz állapotban. Koponyáján elporladt pártá, melynek mintája nehezen volt felismerhető. Közvetlenül a szemöldök fölött futott 35 $\frac{m}{m}$ szélességben. Mintáját két egymás mellé helyezett spirális rézdrótból kialakított derékszögű háromszögek alkották. A pártá két szegélyét két-két spirális drót zárta le. A pártá belső mezejét ragyogók díszítették (10. kép).

XLVI. sír. Férficsontváz. Mélysége a régi szint alatt 1·30 m. Homokkal törmelékes építési rétegbe ágyazva. Hossza 156 cm. Csontok erősen porladó állapotban. A csontváz fölött kb. 20 cm-nyire Mária (1382—85) denárja (C. N. H. 114.) A medence fölött a has tájékán kétsztatú téglalapalakú, két oldalán fonatosan recézett rézcsatot találtunk, melynek hossza 36 $\frac{m}{m}$, szélessége 25 $\frac{m}{m}$. Szíjtartólemeze 34 $\frac{m}{m}$. Mellette egy 51 × 32 $\frac{m}{m}$ -es lemeztöredék feküdt, melynek közepe benyomott szívsorral díszített. Ez a díszítés az előbbi folytatása és ügylátszik,

a lemez innen törött le. A csathoz finomabb és durvább vászon tapad. A bőrfogóban nem bőr maradványait, hanem kenderből készült hevedert találtunk. A csat közelében bőrmaradványok is hevertek, melyekhez szintén heveder tapadt. A medencecsont fölött középkori ablaküveg darabjai feküdtek.

XI.VII. sír. Bolygatott csontváz, csontjain égési nyomok. 30 cm-nyire a régi szint alatt. Az építési rétegbe volt ágyazva. A csontváz fölött 20 cm-nyire Zsigmond denárja. (C. H. W. 121.)

10. kép. — A XLV. sírban talált párta maradványa.

XI.VIII. sír. Bolygatott csontváz, 80 cm mélyen a régi szint alatt, építési törmelékbe és homokba ágyazva. Koponyája mellett kerek, stilizált griffmadarat ábrázoló 32 $\frac{m}{m}$ átmérőjű préselt rézlemez.

XI.IX. sír. Gyermeccsontváz. (leány?). Mélysége 1.20 m a régi szint alatt. Rétegek a föld színétől: építési törmelék és 80 cm agyagos homok. Hossza 114 cm. A csontok nagyon porladó állapotban. A csontváz 47 cm magas mészkövekkel volt körülkerítve. Körülötte elkorhadt fakoporsó nyomaira akadunk, mely ládaalakú lehetett. A csontváz mellett egy kis bronz pálcika hevert. A koponya alatt a koporsó vaskeretének 3 db töredéke feküdt.

I. sír. Gyermeccsontváz. Mélysége és a talaj rétegződése a XI.IX. sírhoz hasonló. Hosszúsága 1.09 m. A csontok igen porladó állapotban. Dereán három csigolyán veretes öv (27. kép) rézdíszítései kerültek elő. A veretek egymástól való távolsága $\frac{1}{2}$ cm. A hasüregben négyzet alakú 4 x 4 cm-es áttört rézlemez feküdt. Négy sarkán stilizált liliomok, melynek szárai középen egy

négyszögben futottak össze. A liliumok visszahajló szirma oldalt összeér. A középső veret után körülbelül 1-5 cm kihagyással, mindkét oldalon hármascsoportban, élére állított téglányalakú veretek következnek, melyeknek közepét négy homorú negyedgömb, sarkait pedig négy homorú, de kisebb negyedgömb alkotja. Szegélye poncolt. Méretük 5×1.7 cm. A szíj végén két 3.9×6 cm méretű téglalapalakú, közepén lyukas veret helyezkedett el. A lyukakat két, három szirmú virág szára övezi. Ebből a mintából 9 kevésbé rongált veret maradt fenn és 12 töredék. A virágdíszes veretek majdnem teljesen épek, valamint majdnem teljesen ép a nagy liliumos dísz is. Alulról a harmadik csigolya alatt len vagy kendervászson maradványa, ezen gyapjűszövetfoszlányok.

LI. sír. Gyermekcsontváz. Mélysége 145 cm a természetes szint alatt. Talajréteg a szinttől 60 cm építési törmelék, a többi agyagos homok. A csontváz hossza 100 cm. Csontok porladó állapotban. Veretes öv (25. kép) maradványait találtuk, amely a harmadik csigolya felett feküdt s a legelső bordát érintette. A szíjon a veretek még eredeti helyükön voltak. A szíj szélessége $27 \frac{m}{m}$. Az öv nagyrésze elpusztult, csak három megsérült veret maradt meg. Hat szirmán hat karéjos rozetta, kúposan kiemelkedő közepük áttört. Átmérőjük $22 \frac{m}{m}$, egymástól való távolságuk $18 \frac{m}{m}$. Az öv mellett II. Béla-kori pénzt találtunk. (C. H. N. 9.) A jobboldali felső karcsont és a bordák között összehajtván és hosszába téve veretes öv feküdt (26. kép). Az öv csatja a gerinc alatt helyezkedett el, a szíjvég pedig baloldali legelső bordánál. A veretek túlnyomórésze egyforma díszítésű, közepé egy homorú gömbszelet, melynek átmérője $12 \frac{m}{m}$, ezt egy pontokkal díszített keret övezi, melyből hat abronccsal összefogott indavégződéshez hasonló levél nő ki. A veret $28 \frac{m}{m}$ átmérőjű, egymástól való távolságuk $3 \frac{m}{m}$. Az övveretek között foglalt helyet egy téglalapalakú és hat gótikus I-betűvel díszített $42 \times 21 \frac{m}{m}$ -es lemez forgós akasztóval ellátva. Az öv csatja trapézalakú, legnagyobb hosszúsága $42 \frac{m}{m}$, szélessége $24 \frac{m}{m}$, szíjfogója $22 \frac{m}{m}$ hosszú és $26 \frac{m}{m}$ széles és négy gótikus I-betűvel díszített. A szíj majdnem egész hosszúságában megmaradt. Szélessége $29 \frac{m}{m}$. A szíjvég ornamentális és figurális ábrázolása, sajnos, csak töredékes. Hosszúsága $46 \frac{m}{m}$, szélessége $26 \frac{m}{m}$. A szíjvéget női mellkép díszíti, melyet a vállaitól kiinduló szárnyak félkörben veszik körül. Fejét »Kruseler« koronázza. A mell-relief alatt téglányba szerkesztett húsos növényornamentikát találtunk. A csontváz koponyáján a részpiválissal díszített párta elporladt maradványait nem lehetett megmenteni.

LII. sír. Női csontváz. A régi szint alatt 50 cm-nyire feküdt. Csontok jó állapotban voltak. Kezei párhuzamosan a törzs mellett feküdtek. Hossza 162 cm. Medencéje alatt igen rossz állapotban két összetapadt Mátyás-kori pénz hevert.

LIII. sír. Földkitermelésnél pusztították el több csontvázal egyútt. Helyét sikerült megállapítani.

1. sír. Gyermekcsontváz (5—6 éves), mélysége F. 1-től 10 cm. Talajrétegek a szinttől 35 cm habarcsos törmelék között nagyobb kövek, 17—20 cm fekete föld, 25 cm apró habarcsos kötött törmelék, amire agyagos homok következik, faltörmelék, habarcs, apró kő- és faszéndarabkák nyomaival. Csontváz 92 cm hosszú, porladó állapotban. Koponyáján ragyogókból és gyöngyökből készült párta nyomaival.

2. sír. Férficsontváz. Bölcsességfoga kinőtt, fogzománca ép. Mélysége F. 1-től 17 cm. Talajréteg, mint az előbbi sírnál. Hossza 1.74 m. Csontváz jó állapotban. Kezei a medencén keresztbetéve.

3. sír. Gyermekcsontváz. (8—10 éves.) Mélysége F. 1-től 21 cm. Talajrétegek, mint az 1. sírnál. Hossza 110 cm, nagyon porladó állapotban. Kezek párhuzamosan a combcsont mellett. Koponyáján jobb szemre csúsztott sodrott részszálakból fonott párta maradványai, melynek szélét szintén sodronyszálfonat kereteli (11. kép). Középső fonás szélessége 1-6 cm, szélével egyútt 2-3 cm.

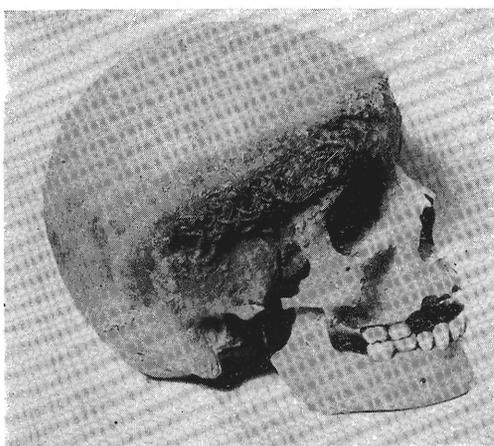
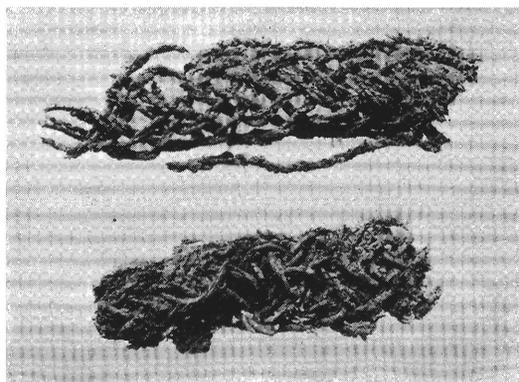
4. sír. Régen bolygatott csonka csontváz, lábai hiányoznak és medencecsontjának egy része is. Mélysége F. 1-től 30 cm. Talajrétegek, mint az első sírnál. Hossza 65 cm, porladó állapotban, kezei medencén keresztben nyugodtak. Mellcsontján egy gombtöredék, szeméremcsonton vascsat, medencecsont fölött, a gerincen két pitykegomb töredéke.

5. sír. Régen bolygatott csonka csontváz. Bölcsességfoga kinőtt, fogzománca ép. F. 1-től 30 cm mélyen. Rétegek, mint az első sírnál. Lábai hiányoznak. Hossza 50 cm. Csontok porladó állapotban. Kezei medencén keresztben.

6. sír. Régen bolygatott csontváz. Lábak és medence egyrésze hiányzik. Mélysége F. 1-től 10 cm. Hossza 60 cm. Csontváz rossz állapotban. Kezei a medencén keresztben.

7. sír. Gyermekcsontváz. F. 1-től 20 cm mélyen. Rétegek, mint az első sírnál. 110 cm hosszú. Csontok porladó állapotban. Kezek a medencén keresztben.

8. sír. Régen bolygatott csonka csontváz, felnőtt. F. 1-től 30 cm mélyen, csak a koponya és néhány borda maradt meg. Rétegek, mint az első sírnál. Hossza 45 cm. Porladó állapotban.

11. kép.

A 3. sír pártamaradványa és a pártá rajza.

3

9. sír. Régen bolygatott csontváz, melyből csak a lábak és a fél medencecsont van meg. F. 1-től 10 cm. Rétegek az 1. számú sírtől 30 cm-nyit lejtnek. Hossza 105 cm. Csontok jó állapotban. Bal combcsont felső részén, közel a forgóhoz, a belső oldalon, faragott csontszíjvég (24. kép), mellette, de a külső oldalon, rovátkákkal és pontokkal díszített négyzetes csontdíszítés, közvetlenül mellette köralakú, lyukasított csontgomb részögeccsel.

10. sír. Gyermekcsontváz. F. 1-től 25 cm mélyen. 132 cm hosszú. Csontok elég jó állapotban. A 9-es csontvázat ennek a sírnak a temetése miatt vágták el. Kezei a medencén keresztben.

11. sír. Férficsontváz. F. 1-től 36 cm mélyen. Rétegek, mint a 9. sírnál. 156 cm hosszú. Csontok jó állapotban. Kezek a medencén keresztbetéve. Nyakán 3 rézpityke s közvetlen a csukló fölött mindkét alsókarján szintén 3-3 pitykegombot találtunk (31. kép). A gombok alsó félgömbjének szélén hat pontozott félkör díszítés, közepén rozetta csillaggal. A pitykék a kibontásnál kettéváltak.

12. sír. Bolygatott csonka csontváz; alsó lábszárak hiányoznak. F. 1-től 36 cm mélyen. Rétegek, mint a 9. sírnál. Hossza térdig 105 cm.

13. sír. Bolygatott gyermekcsontváz. Karjai, ballába és jobboldali bordái hiányoznak. Mélysége F. 1-től 18 cm. Hossza 93 cm. Csontok erősen porladó állapotban.

14. *sír.* Bolygatott csonka férficsontváz, mindkét lába hiányzik. F. 1. ponttól 15 cm mélyen. Hossza a medencecsontig 73 cm. Karjai medencén keresztbetéve.

15. *sír.* Bolygatott, csonka gyermekcsontváz. Lábai és medencéje hiányzik. F. 1-től 16 cm mélyen. Rétegek, mint a 9. sírnál. Hossza a medencecsontig 50 cm; valószínűleg a 10-es sír temetésekor vágták el. Csontok elég jó állapotban. Kezek a medencén keresztbetéve.

16. *sír.* Női csontváz. Mélysége F. 1-től 16 cm. Hossza 150 cm. Csontok jó állapotban. Kezei medencén keresztbetéve.

17. *sír.* Női csontváz. Mélysége a természetes (mai) szinttől 190 cm. A csontváz összezsugorított állapotban, téglalapalakú fakoporsóban volt elhelyezve. A csontváz hossza 149 cm, a koporsó nyomai 190 cm hosszúságot mutatnak.

18. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz, balkarja hiányzik. A régi szint alatt 150 cm mélyen. Talajrétegek a szinttől 25 cm, nagyobb kő- és építési törmelék. 10 cm habarcs- és apró kötőtörmelék, majd 8 cm humusz alatt újra 12 cm habarcs- és kötőtörmelék; a legfelső rétegben igen sok a mész, a többi réteg alapanyaga agyagos homok. (Vályogtalaj.) Hossza 86 cm. Csontváz állapota erősen porladó. Jobboldala a templom fala alatt.

19. *sír.* Férficsontváz. A régi szint alatt 36 cm mélyen. Fölötte építési törmelék, mely még 20 cm-nyire a csontváz alatt is folytatódik, alatta agyagos homok. A rétegek elhelyezkedése nagyjában hasonló a 18. sír talajrétegződéséhez. A csontváz 160 cm hosszú, állapota jó. Karjai a medencén keresztbetéve.

20. *sír.* Férficsontváz. Mélysége a régi szint alatt 70 cm. Talajrétegek, mint a 19. sírnál. 162 cm hosszú, csontok jó állapotban, kezek medencén keresztbetéve.

21. *sír.* Gyermekcsontváz. Mélysége a régi szint alatt 70 cm. Talajrétegek, mint a 19. sírnál. Hossza 98 cm, porladó állapotban; kezei a medencén keresztbetéve.

22. *sír.* Női csontváz. Mélysége a régi szint alatt 78 cm. Talajrétegek, mint a 19. sírnál. Hossza 148 cm, csontok jó állapotban, kezei a törzs és combcsont mellett párhuzamosan. *Fején hajszálvékony, sodrott aranyozott ezüstszálból fonott pártá maradványai, a finom szálak eredeti fonásukat nem tartották meg. A fémszálak a fül fölött és a halánték körül helyezkedtek el.*

23. *sír.* Női csontváz. Mélysége a régi szint alatt 75 cm. Talajrétegek, mint a 19. sírnál. Hossza 153 cm. Csontok jó állapotban. Karjai törzssel párhuzamosak.

24. *sír.* Női csontváz. Mélysége a régi szint alatt 140 cm. Talajrétegek, mint a 19. sírnál. Hossza 156 cm. Csontok elég jó állapotban. Karok törzs mellett párhuzamosan.

25. *sír.* Gyermekcsontváz (leány?). Mélysége a régi szint alatt 135 cm. Talajrétegek, mint a 18. sírnál. Hossza 120 cm. Csontok erősen porladó állapotban. Karjai törzssel párhuzamosak.

26. *sír.* Bolygatott női csontváz. Lábai hiányoznak. Mélysége 130 cm a régi szint alatt. Talajrétegek, mint a 18. sírnál. Hossza 75 cm. Csontok rossz állapotban. Karjai a törzssel párhuzamosak.

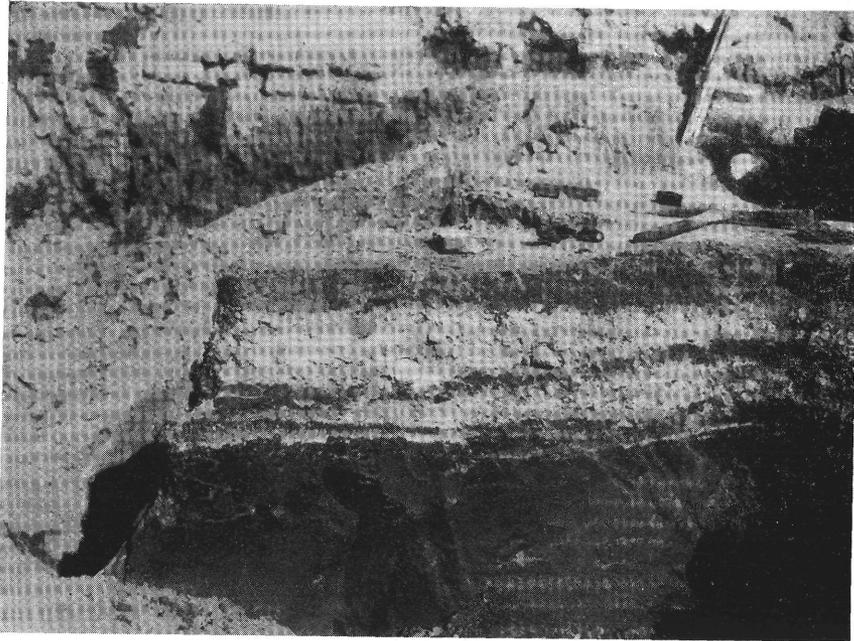
27. *sír.* Gyermekcsontváz. Mélysége 130 cm a régi szint alatt. Talajrétegek, mint a 18. sírnál. Hossza 92 cm. Csontok rossz állapotban. Karok párhuzamosan a törzs mellett.

28. *sír.* Női csontváz. Mélysége a régi szint alatt 120 cm. Talajrétegek, mint a 18. sírnál. Hossza 155 cm. Csontok elég jó állapotban. Karok párhuzamosan a törzs mellett.

29. *sír.* Női csontváz. Mélysége a régi szint alatt 120 cm. Talajrétegek, mint a 18. sírnál. Hossza 138 cm. Csontok igen porladó állapotban. Karjai párhuzamosan a törzs mellett.

30. *sír.* Női csontváz. Mélysége a régi szint alatt 120 cm. Talajrétegek, mint a 18. sírnál. Hossza 165 cm. Csontok igen porladó állapotban. Jobb karja törzssel párhuzamos, bal karja a 31-es jobb karjába fűzve: *Az erősen porladó koponyán aranyozott ezüstszálból fonott pártá aranyozott ezüst fonalait maradtak csak meg a homlok közepe táján.*

31. *sír.* Női csontváz. Mélysége a régi szint alatt 120 cm. Rétegek, mint a 18. sírnál. Hossza 152 cm. A csontok igen porladó állapotban. Jobb kar a 30-as csontváz bal karjával

12. kép. — Építési rétegek az északi sírmező fölött.

13. kép. — A 29., 30., 31., 35., 36., 38., 39., 40., 41. sír.

összefűzve, bal kar a törzs mellett párhuzamosan. *Koponyán három rézkorongos dísz, egészen síma. Egyik a két szem között, 1—1 a halántékon. Oxydációnak nyomai az alsó állkapcsón.*

32. *sír.* Női csontváz. Mélysége 78 cm a régi szint alatt. Talajrétege a szinttől 25 cm-en keresztül nagyobb épületkőtöredékek között porladó habarcs, cserepek, építési törmelékek. Erre 8 cm humusz következik, majd 12 cm habarcs és apró kötőrmelék, a felső rétegnél mész-

14. kép. — A 33., 34., 38., 39. és 40. *sír.*

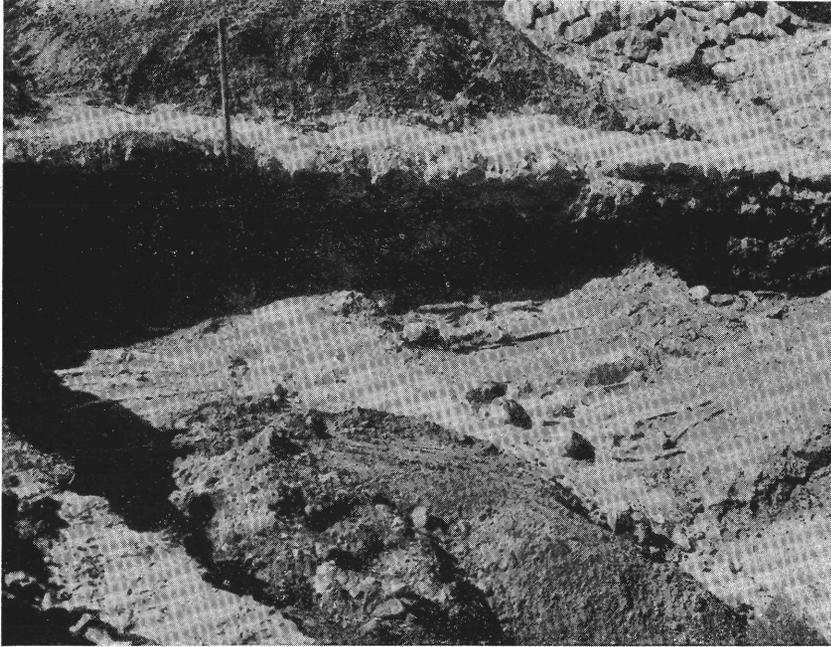
szel keverve. Ezen rétegek alatt agyagos homok fekszik. Hossza 139 cm. Csontok állapota igen porladó. Karjai a törzs mellett párhuzamosan fekszenek.

33. *sír.* Gyermek-(leány-)csontváz. Mélysége 65 cm a régi szint alatt. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 127 cm. A csontok igen porladó állapotban. Karok a törzs mellett párhuzamosan. *Koponyáján, magasan a homlokcsonton, aranyozott ezüstszálból fonott pártá maradványai. A göröngyök szétszedésénél megállapítható volt, hogy a pártá körülbelül 5—6 cm szélesen, abroncsszerűen helyezkedett el a fejtető körül.*

34. *sír.* Női csontváz. Mélysége 98 cm a régi szint alatt. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 153 cm. Balkarján 38 cm hosszú csecsemőcsontváz maradványai. Női csontváz jó,

gyermekcsontváz igen porladó állapotban. Jobbkar párhuzamosan, a gyermeket tartó balkar kissé elhajolva a törzs mellett pihent. *Jobbkezének mutatóujján stilizált virágszirmokból keresztdíszítésű rézgyűrű, a díszítést laposan kerek rézkorongba vésték. Jobbkezének kisujján, két szélén rovátkolt sorral díszített, réz karikagyűrű, melynek belsejében szövetnyomok fedezhetők fel.*

35. sír. Női csontváz. Balkarján gyermekcsontváz. A sír négyoldalt egy-egy drb $\frac{1}{2}$ m magas faragott mészkővel volt elkerítve. A sarkok hiányoztak. Mélysége 150 cm a régi szint

15. kép. — A 33., 38., 39., 40. sír.

alatt. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 166 cm, de a csontváz a kövek között kissé zsugorított állapotban feküdt. A gyermek hossza 90 cm. A csontok jó állapotban. Karok a törzssel párhuzamosan.

36. sír. Gyermekcsontváz (leány?). Mélysége 92 cm a régi szint alatt. F. 2-től 190 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 111 cm. Karjai törzssel párhuzamosak.

37. sír. Női csontváz. Mélysége F. 2-től 190 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 151 cm. A csontok igen porladó állapotban. Kezei a törzssel párhuzamosak.

38. sír. Női csontváz. Bölcsességfogai már kinöttek, de még nem kopottak. Mélysége F. 2-től 185 cm. Régi szint alatt 87 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 152 cm. Csontok elég jó állapotban. Jobbkeze törzssel párhuzamos. Balkarja a 39. sír csontvázának jobbkarjával összefűzve. *Koponyáján gyöngyökből és rézveretekből készült pártá (30. kép). Előrése a koponyavarratok elején futott végig, majd magasan mindkét fül fölött elhaladva hátul, a kisagy alatt, közvetlenül a csigolyák fölött fejeződött be. A pártá maradványai teljesen széthullottak, de a tarkó alatti lenyomaton az agyagos homokban tisztán kirajzolódott a pártá díszítése, melynek alapján a díszítés sematikus rajzát el lehetett készíteni. A pártá szélessége 5-5 cm. A koponyán nyolc veret*

helye látszott meg. A rézveretek heraldikus díszítésűek. A lenyomat tanúsága szerint a veretek keretezve voltak két sor $2-2\frac{1}{2}$ mm hosszúságú korallgyönggyel. Szegélyét körülbelül $4.5-5$ mm átmérőjű kettős gyöngysor alkotta, a vereteket cca. 1.5 cm távolságra helyezték el. A közöket a kerek vereteket szegélyező gyöngysorral és nagyobb szelgyöngysorral párhuzamos íveltoldalú gyöngyökkel hímzett háromszögek töltötték ki. A háromszögek közepén egy-egy nagyobb gyöngy helyezkedett el. A párta elején elhelyezett két veret 6 karéjos keretbe foglalt, stilizált sast ábrázol, mellette kétoldalú ugyancsak 6 karéjos keretbe foglalt hársziát ábrázoló veret következett mindkét oldalon. Két egy-egy hársziát és három egy-egy liliumot ábrázoló veret nagyon sérült. Egy, egy-egy liliumot és két egy-egy sast ábrázoló csak kevésbé. A párta hátsó részét 4 liliumos veret díszítette. A kör alakú veretek átmérője 3.3 cm. A koponyát környező földből több verettörödéket választottunk ki.

A párta szélesített alkatrészéből következtetést vonhatunk annak készítési módjára. A veretek hátlapján rostok foszlányait találtuk, melyek valószínűleg egy kenderszövet maradványai, szövési módja rendes vászonkötés. A kendervászon és a veret között egy elporladó, 1 mm vastagságú sötét réteget találtunk, amely esetleg a vászont borító bársony maradványa volt. A vászonborítás alatt egy vékonyabb bőrréteget lehetett néhol felfedezni és erre következett a párta szíja. A szíj vastagsága kiszáradt állapotban 1.25 mm. A veretek szegélye mindenütt rovátkolt sodrást utánozó díszítésű, melyben a fölerősítésre szolgáló 4 lyuk látható.

39. sír. Női csontváz. Bölcsességfogak már kinöttek, de még nem kopottak. Mélysége F. 2-től 185 cm régi szint alatt 87 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 133 cm. Csontok elég jó állapotban. Balkarja párhuzamosan a törzs mellett, jobbkarja az előbbi csontvázal összefűzve. Koponyáján heraldikus rézveretekkel és gyöngyökkel hímzett párta. (31. kép) Hasonló a 38-as lelethez. Gyöngyhímzésű motívuma azonban egyszerűbb. A körülbelül 3.3 cm átmérőjű rézvereteket $3-5$ mm hosszúságú apró gyöngyök szegélyezik, ezt a kördíszítést ugyanolyan nagyságú, korallgyöngyökből hímzett négyzetes keretbe foglalták és gyöngysorral szegélyezték a párta két szélén. A párta szélessége körülbelül 4.8 cm. A párta elejét közepén az előbbi ábrázolásból is ismert 6 karéjos keretbe foglalt stilizált sas díszítette, mely rossz állapotban volt és széttörözött, majd mellette kétoldalú 6 karéjos keretbe foglalt 1-1 női fejű stilizált madár (hárszia) volt elhelyezve. Erre kétoldalú egy stilizált griffel díszített veret következett. Majd ismét két szimmetrikusan elhelyezett hársziát ábrázoló veret, végül egy liliumos veret. Négy, hársziát és egy, griffet ábrázoló veret alig sérült, egy, liliumot ábrázoló veretnek csak a fele maradt meg. Több apró, felismerhetetlen verettörödékek kerültek elő még a koponyát borító rögök közül. (16. kép)

40. sír. Női csontváz. F. 2-től 160 cm, a régi szint alatt 62 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 153 cm. Csontok rossz állapotban. Jobb karja törzsszel párhuzamos, balkarja a 41-es csontvázal összefűzve.

41. sír. Gyermekecsontváz (leány?). Mélysége F. 2-től 160 cm, a régi szint alatt 62 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 138 cm. Csontok elég rossz állapotban. Balkarja a törzsszel párhuzamos, jobbkarja a 40. csontvázal összefűzve.

42. sír. Gyermekecsontváz. Mélységük F. 2-től 145 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 115 cm. A gyermekecsontváz karjai párhuzamosak.

43. sír. Férficsontváz. Mélysége F. 2-től 145 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 172 cm. Elég jó állapotban. Karok a törzs mellett párhuzamosan. Medencecsontján kerek mintanélküli részcsat.

44. sír. Női csontváz. Mélysége F. 2-től 145 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 168 cm. Csontok jó állapotban. Balkarja a 43. csontvázal összefűzve, jobbkarja törzsszel párhuzamos. A 43. csontvázba karol.

45. sír. Bolygatott csontváz. Csak a medence és a lábak maradtak meg. Mélység F. 2-től 145 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 56 cm. Csontok állapota elég jó.

46. sír. Bolygatott csontváz. Csak a medence és a lábak voltak meg. Mélység F. 2-től 145 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 63 cm. Csontok állapota elég jó.

47. sír. Bolygatott csontváz. Csak a medence és a lábak maradtak meg. Mélység F. 2-től 145 cm. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 48 cm. Csontok állapota elég jó.

48. sír. Bolygatott csontváz, a jobb váll, a jobb bordák, jobb medenceresz és a lábak hiányoznak. Mélység F. 2-től 156 cm-re, a régi szint alatt 92 cm mélyen. Rétegek, mint a 32. sírnál. Hossza 72 cm. Csontok elég jó állapotban. *Medencecsont alatt két rossz állapotban levő összetapadt pénzdarab (két budai veret Nagy Lajos korából C. N. H. 99., 101.)*

49. sír. Férficsontváz. Mélysége a mai szint alatt 85 cm. A 49-es sír igen zavaros talajrétegben fekszik, melyben keverten építési törmelékkő, habarcs, tetőcserép, edénycserép-

16. kép. — A 38. és 39. sír.

töredékek, faszén és égési nyomok, állati csontok fordulnak elő. Ez a rétegződés folytatódik a csontváz alatt is. Hossza 162 cm. Csontok jó állapotban. A csontváz az eddigi temetkezéstől eltérően nem háton, hanem hason feküdt.

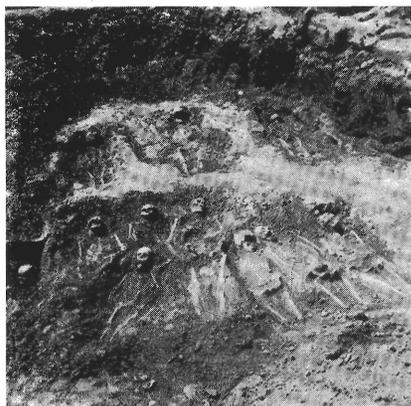
50. sír. Női csontváz. Bölcsességfogak kinőttek, de a fogzománc nem kopott. Mélysége a régi szint alatt 95 cm. Rétegek a szinttől lefelé 25—30 cm-nyire, nagyobb kövek, habarccsal és homokkal keverve. (A réteg legtetejét a kubikosok már elhordták.) 18—20 cm kisebb kő az építési törmelékből, azonkívül habarcs, néhol tégladarabok; ezt a réteget agyagos homok váltotta fel, melynek felsőbb rétegében elszórva faszéndarabokat találtunk. Hossza 148 cm. Csontok elég jó állapotban. Jobbkéz párhuzamosan a törzs mellett, balkéz a mellkason.

51. sír. Férficsontváz. (Fogzománca kopott.) Mélysége a régi szint alatt 86 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 158 cm. Csontok jó állapotban. Térdei felhúzza. Karjai a medencén keresztben.

52. sír. Gyermeccsontváz. Mélysége a régi szint alatt 90 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 91 cm. Csontok nagyon rossz állapotban. Jobbkarja a törzssel párhuzamos, balkar a mellkasra helyezve. *Koponyáján párta nyomai, amely azonban teljesen elpusztult. Dereán veretes pártaöv maradványai, amelyek összeszáradt bőrvodarárbokból és azon négyszögletes, szegletein*

levél mintával, közepén kúpos kiemelkedéssel díszített veretekből állanak. A rézveretek csúcsán apróbb kráterszerű mélyedés látszik, lehetséges, hogy itt gyöngy volt elhelyezve. A réz szíjvég egy V-betű és egy keresztalakú idommal díszített. Az öt veretének, valamint a bőrövnek negatív és pozitív oldalához ragadva kétféle kender, vászonkötésű anyag található. Az egyik durvábbfonalú, ritkábbszövésű, a másik finomabb szálakból áll és sűrűbbszövésű. Találtunk azonkívül egy szöveta darabot, amelynél az előbbi durvább- és finomabbszövésű kender egymáshoz tapadt. Jobbmedence mellett Hunyadi János kormányzó ezüstdénárja. (C. N. 156.)

53. sír. Férficsontváz. Bölcsességfogai kinőttek, fogzománc nem kopott. Mélység a régi szint alatt 178 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 156 cm. Csontok igen rossz állapotban. Jobbkar párhuzamos, bal a mellkasra helyezve.

17. kép. — Az 53., 54., 55., 56., 57., 58., 59., 60., 62., 63., 64. sír.

54. sír. Régen bolygatott női csontváz. Fogzománc kopott. Lábai hiányoznak. Mélysége a régi szint alatt 110 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 83 cm. Csontok rossz állapotban. Könyöke az 55-ös csontváz karja alatt.

55. sír. Régen bolygatott női csontváz. Lábai hiányoznak. Mélysége a régi szint alatt 110 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 75 cm. Csontok rossz állapotban. A csontváz jobbkarja az 54-es csontváz balkarja alatt nyugszik.

56. sír. Bolygatlan férficsontváz. Fogai kopottak. Mélysége a régi szint alatt 110 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 172 cm. A csontok jó állapotban.

57. sír. Bolygatott gyermekcsontváz. Lábfej hiányzik. Mélysége a régi szint alatt 110 cm. Réteg 50-hez hasonló. Hossza 96 cm. Csontok elég jó állapotban. Feje az 55-ös medencéjén. Kezek párhuzamosak.

58. sír. Bolygatott női csontváz. Fogai kopottak. Alsólábszár hiányzik. Mélysége a régi

szint alatt 96 cm. Réteg 50. sírhoz hasonló. Hossza 114 cm. Csontok jó állapotban. Jobbkar párhuzamos, bal a mellen.

59. sír. Bolygatott férficsontváz. Fogai kopottak. Alsólábszár hiányzik. Mélysége a régi szint alatt 96 cm. Réteg az 50. sírhoz hasonló. Hossza 120 cm. Csontok jó állapotban. Jobbkar párhuzamos és az 58-as könyöke alatt nyugodott. Koponyája, nyaka és jobbválla az 58. sír koponyájához hajlik.

60. sír. Bolygatott női csontváz. Bölcsességfogai nincsenek. Alsólábszára hiányzik. Mélysége a régi szint alatt 96 cm. Réteg, mint az 50. sírnál. Hossza 110 cm. Csontok jó állapotban. Jobbkar párhuzamos, könyöke az 59-es alatt feküdt.

61. sír. Férficsontváz. Bölcsességfoga kinőtt, fogzománc ép. Mélysége a régi szint alatt 96 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 165 cm. Csontok jó állapotban. Jobbkar párhuzamos, bal a mellen.

62. sír. Gyermekcsontváz (fiú?). Mélysége a régi szint alatt 96 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 137 cm. Csontok jó állapotban. Jobbkar párhuzamos, bal a mellen. Koponyáján heraldikus díszítésű bronzvereteket találtunk (30. kép), melyek teljesen hasonlóak a 38. és 39-es párták vereteihez. Két 6 karéjos keretbe foglalt, stilizált sast ábrázoló bronzveret elől a koponya varrata fölött helyezkedett el, az egyik korong 5 darabra volt széttörve. Két 6 karéjos keretbe foglalt női fejű madár (hárpia) stilizáltrajzú verete következett magasan a füle fölött. A két hárpia verete után két stilizált lilomos veret helyezkedett el, majd jobboldalt egy hárpia verete, végül a felső

nyakcsigolya alatt fejeződött be a párta két lilimos motívumú verettel, melyek közül az egyik kisebb stilizált lilomot mutat és más verőtöről származik. A másik lilimos veret 5 darabra volt széttörve. A veretek körül szabálytalanul szétszóródott, 2—4^m/_m hosszú korallgyöngyöket találtunk, de sokkal kevesebbet, mint a 38. és 39-es sír pártáinál. A párta lenyomatát, sajnos, nem sikerült megállapítani. Nem találtunk sem bőr-, sem textíliamaradványokat. A gyöngyök csekély, valamint a veretek nagy számából azt következtetjük, hogy csak a párta szegélyét díszítették gyöngyök. A veretek egymástól való távolságát sem lehetett megállapítani, mert főleg a jobboldalon a koponyát fedő humuszrétegben félig élére állított helyzetben állottak. A pártának ez az elcsavarodása a többi vereten is észrevehető volt.

63. sír. Női csontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 115 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 166 cm. Csontok porladó állapotban. Jobbkar párhuzamos a törzssel, balkar a mellen nyugszik.

64. sír. Gyermekecsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 110 cm. Rétegek, mint az 50. sírnál. Hossza 129 cm. Csontok nagyon porladó állapotban. Jobbkar párhuzamos a törzssel, balkar a mellen nyugszik.

65. sír. Férficsontváz. Bölcsességfoga kinőtt, fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 65 cm. Réteg a szinttől 15 cm humusz, 20—25 cm építési törmelék. (Mész kötőrétegek, habarcs, tégladarabok, tetőcserép, edénycseréptöredékek stb.), a többi agyagos homok, apróbb kövekkel keverve. Az egész temető rész rétegzése nehezen kivehető, kevert a humusz és a tiszta agyagos homok között. Hossza 154 cm. Csontok porladó állapotban. Kezei a mellen keresztbetéve egymáson nyugodtak.

66. sír. Régen bolygatott női csontváz. Bölcsességfogak még nem nőttek ki. Lábai hiányoznak. Mélysége a természetes szint alatt 68 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 67 cm. A csontok jó állapotban. Kezei a mellen keresztbetéve, egymáson nyugodtak. Valószínűleg a 81-es sír miatt vágták el.

67. sír. Régen bolygatott férficsontváz. Lábai hiányoznak. Bölcsességfogak kinőttek, fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 60 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 80 cm. A csontok jó állapotban. Kezei a mellen keresztben, egymáson nyugodtak.

68. sír. Férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 75 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. 158 cm hosszú. A csontok jó állapotban. Kezei a mellen keresztbetéve, egymáson nyugodtak.

69. sír. Férficsontváz. Bölcsességfoga kinőtt, fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 75 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 161 cm. A csontok porladó állapotban. Kezei a mellen keresztbetéve.

70. sír. Bolygatott női csontváz. Jobblába teljesen, ballába térden alul hiányzik. Bölcsességfogai kinőttek, fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 58 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 140 cm. Csontok porladó állapotban. Kezei a mellen keresztbetéve.

71. sír. Női csontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 60 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 164 cm. Csontok jó állapotban. Kezei a mellen keresztbetéve. Csontváz derékban északra hajolt.

72. sír. Gyermekecsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 55 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 115 cm. Csontok állapota erősen porladó. Kezei a mellen keresztbetéve.

73. sír. Bolygatott női csontváz. Lábai hiányoznak. Bölcsességfogai kinőttek, fogzománca ép. Mélysége 58 cm a természetes szint alatt. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 80 cm. Csontok porladó állapotban. Kezei a mellen keresztbetéve.

74. sír. Bolygatott csontváz töredék, csak a fej és a gerinc maradt meg. Fogai kopottak. Mélysége a természetes szint alatt 60 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 50 cm. Csontok nagyon porladó állapotban.

75. *sír.* Régen bolygatott női csontváz. Alsólábszárak hiányoznak. Bölcsességfogai kinőttek, fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 50 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 120 cm. Kezei a mellén keresztbetéve. Csontok jó állapotban.

76. *sír.* Férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 50 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 166 cm. Kezei a mellén keresztbetéve. Csontok jó állapotban.

77. *sír.* Bolygatott női csontváz. Felsőtörzse hiányzik, csak medencéje és lábai voltak meg. Mélysége a természetes szint alatt 50 cm. Talajrétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 84 cm. Csontok jó állapotban.

78. *sír.* Bolygatott férficsontváz. Jobbkarja, jobboldali bordái és a jobb lába hiányoznak. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 50 cm. Talajréteg, mint a 65. sírnál. Hossza 156 cm. Csontok jó állapotban.

79. *sír.* Bolygatott csontváz. Alsókarok, medence és lábak hiányoznak. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 58 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 68 cm. Csontok jó állapotban. *A jobb váll kulcscsontja mellett síma kerek rézcsat, melynek nyelve hiányzik.*

80. *sír.* Bolygatott csontváz. Csak a gerinc, jobbkar és jobb combcsont volt meg. Mélysége a természetes szint alatt 95 cm. Talajréteg, mint a 65. sírnál. Hossza 120 cm. Csontok jó állapotban.

81. *sír.* Bolygatott csontváz. Csak a gerinc és jobb combcsont volt meg. Mélysége a természetes szint alatt 95 cm. Talajrétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 54 cm. Csontok jó állapotban.

82. *sír.* Férficsontváz. Bölcsességfogak kinőttek, fogzománca ép. Mélység a természetes szint alatt 95 cm. Talajrétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 174 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a hasüreg fölött keresztbetéve nyugodtak.

83. *sír.* Női csontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 86 cm. Talajrétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 168 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a hasüreg fölött keresztbetéve nyugodtak.

84. *sír.* Bolygatott női csontváz. Jobbkarja hiányzik. Mélysége a természetes szint alatt 72 cm. Talajréteg, mint a 65. sírnál. Hossza 159 cm. Csontok jó állapotban. Balkar a medence fölött nyugodott.

85. *sír.* Gyermekcsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 91 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 130 cm. Csontok porladó állapotban. Karjai a hasüregen keresztbefektetve nyugodtak.

86. *sír.* Férficsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 55 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 167 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a hasüregen keresztbefektetve nyugodtak.

87. *sír.* Férficsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 56 cm. Hossza 172 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a hasüregen keresztbefektetve nyugodtak.

88. *sír.* Női csontváz. Mélysége a természetes szint alatt 56 cm. Hossza 161 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a hasüregen keresztbefektetve nyugodtak.

89. *sír.* Bolygatott csontváz. Csak a karok, bordák és a gerinc voltak meg. Mélysége a természetes szint alatt 85 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 45 cm. Csontok jó állapotban.

90. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz. Balkar és lábak hiányoznak. Mélysége a természetes szint alatt 60 cm. Rétegek, mint a 65. sírnál. Hossza 45 cm. Csontok jó állapotban.

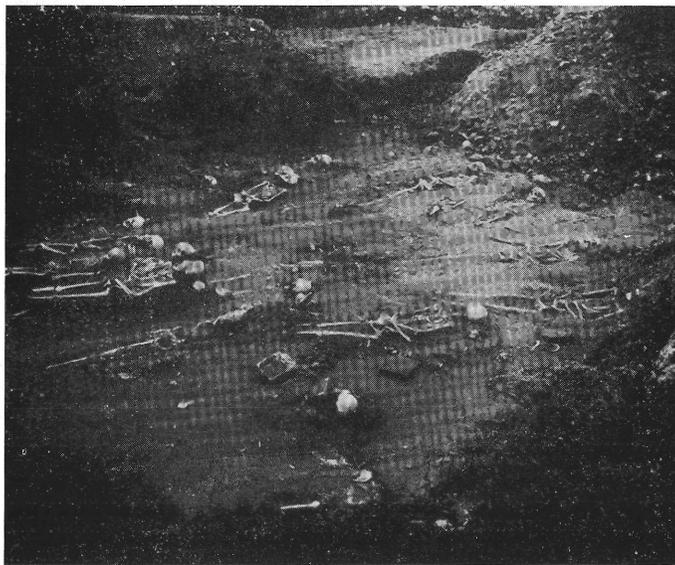
91. *sír.* Férficsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 60 cm. Rétegek a 65. sír rétegénél vékonyabb építési réteget tartalmaznak és több humuszt. A réteghatárok elmosódtak, többször bolygatott talaj. Hossza 159 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a hasüregen keresztbefektetve nyugodtak.

92. *sír.* Férficsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 58 cm. Rétegek, mint a 91. sírnál. Hossza 162 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a hasüregen keresztbefektetve nyugodtak.

93. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 56 cm. Rétegek, mint a 91. sírnál. Hossza 132 cm. Csontok nagyon rossz állapotban. Karjai a hasüregen keresztbefektetve nyugodtak.

94. *sír.* Férficsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 85 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 165 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a hasüregen keresztbefektetve nyugodtak.

95. *sír.* Bolygatott férficsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 79 cm. Rétegek, mint a 91. sírnál. Hossza 158 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a medencén keresztbefektetve nyugodtak. Medencéjében új tetőcserép.

18. kép. — A 95., 96., 97., 98., 99. és 100. sírok és hörnyékük.

96. *sír.* Bolygatott női csontváz. Lábai hiányoznak. Mélysége a természetes szint alatt 78 cm. Rétegek, mint a 91. sírnál. Hossza 75 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a medencén keresztbefektetve nyugodtak. Körülötte és mélyebben tégladarabok, melyek között újjak is voltak. Ugyanott új üvegcserepeket is találtunk.

97. *a), b) sír.* Bolygatott férficsontváz. Alsó lábszárainak fele hiányzott. Fogzománca kopott. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 130 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a medencén keresztbefektetve nyugodtak. Közvetlenül alatta egy másik csontváz, melynek alsó lábszára szintén csonka.

98. *sír.* Bolygatott férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 68 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 166 cm. Csontok állapota jó. Közvetlenül rajta feküdt a 99-es gyermekcsontváz.

99. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz. Közvetlen az előbbi csontvázon feküdt. Rétegek, mint a 103. sírnál. Csontok rossz állapotban. Jobb alsó lábszára alatt 27 cm hosszú gerincoszlop bordákkal.

100. *sír.* Bolygatott női csontváz. Lábai hiányoznak, fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 75 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 70 cm. Csontok jó állapotban.

ban. Karjai a medencén keresztbefektetve nyugodtak. Lábai közvetlenül a 97-es alatt voltak.

101. *sír.* Bolygatott férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 80 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 158 cm. Csontok jó állapotban. Karjai a medencén keresztbetéve nyugodtak. Bal vállánál a 102. *sír* gyermekcsontváza.

102. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz. Csak a gerinc, koponya és a bordák voltak meg. Hossza 50 cm. Csontok jó állapotban. Rétegek, mint a 103. sírnál.

103. *sír.* Bolygatott csontváz. Csak a fejet és a bordákat találtuk meg. Bölcsességfoga kinőtt, fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 75 cm. Talajrétegek a szinttől; 25 cm humusz, 10–15 cm építési törmelék (építési kövek töredéke), tégladarabok, tetőfedő-cseréptöredékek), ez alatt agyagos homok, az építési törmelék egyre ritkuló nyomaival. A rétegek bolygatottak, keverték. Hossza 65 cm. Csontok jó állapotban. *4. és 5. borda között félgömbalakú, felsőrészen lelapított pityke került elő, díszítése hat poncolt körszelvény által a közepén kialakított csillagban pontokkal rajzolt kör.*

104. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz, térden alul hiányzik. Mélysége a természetes szint alatt 29 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 93 cm. Csontok jó állapotban. Kezei a medencén keresztbetéve nyugodtak.

105. *sír.* Bolygatott csontváz, csak a koponyacsigolya, vállcsontok és a bordák maradtak meg. Mélysége 75 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 30 cm. Csontok jó állapotban.

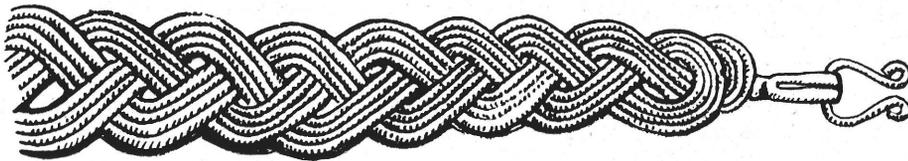
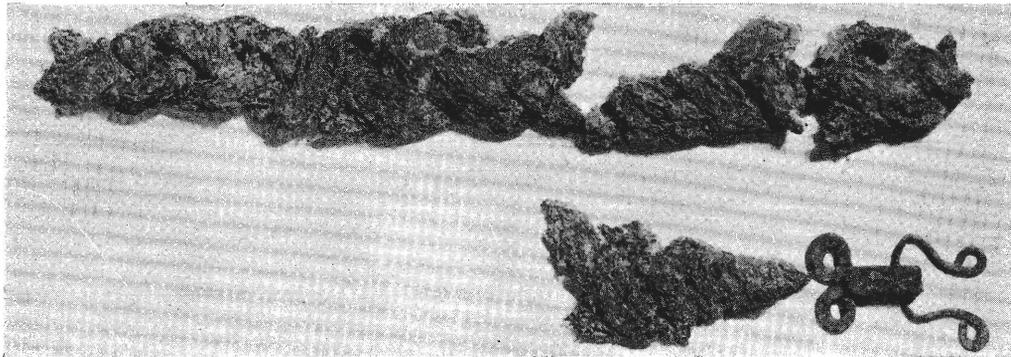
106. *sír.* Férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 65 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál, de több építési törmelékkel. Hossza 156 cm. Csontok jó állapotban.

107. *sír.* Női csontváz. Bölcsességfogak még nem nőttek ki. Mélysége a természetes szint alatt 70 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 157 cm. Csontok rossz állapotban. Kezei a hasüregen keresztbetéve nyugodtak. *A derekán a medence fölött 13 db négyzetes csontfaragást találtunk (24. kép), melyek valószínűleg övdísz tartozékai voltak. Az utolsó gerincsigolya és a farcsont között csontból faragott szíjvég fekiüdt, hegyesedő vége négy lyukkal és keresztalakú bevéséssel egyenes vonalakkal, törzse sugárszerű vésésekkel és pontokkal cifrázott. Szélei recézettek. A csontváz derekán folytatólagosan balfelé egy ovális-fülű csont-csat fekiüdt. Ezután egy szabálytalan négyzetes alakú, négy lyukkal és recézett széllel díszített csont övdísz következett, melynek kiemelkedő közepe korongalakú és átfúrt, majd egy korongalakú átfúrt csont-gomb következett, ezt felváltotta egy előbbihez hasonló négyzetes csontdíszítés. A díszítések távolsága 1–2 cm. A szíjvég egyik sarka letört, hossza 6.3 cm. Állandóan keskenyedő középszélessége 2.25 cm. A csat fülének háromnegyedrészre letört, hosszúsága 5.35 cm, a csat szára 2.6 cm, mindkét darab széle a vastagság közepén kifűrészelt, hogy oda szíjat lehessen helyezni. A szíjat szög rögzítette, melyek közül az egyik megvan. A négyzetes csontdíszek átlagos mérete 2×2 cm. A csontgomb átmérője 1 cm, vastagsága 4 mm. A négyzetes díszek négy sarkában négy vasszög nyoma látható. A gomb közepén volt vasszöggel rögzítve. Az alsó karok alatt két-két összetört rézpityke (24. kép) darabjai fekiüdtek. A két félgömbből összeállított pityke mindkét részét hat köralakú poncolt rozetta és az általuk bezárt csillag díszíti.*

108. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz. Karjai hiányoznak. Mélysége a természetes szint alatt 70 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 94 cm. Csontok jó állapotban. Lábai alatt derékszögben 38 hosszú gerinc, bordák és jobbkar fekiüdtek, valószínűleg felnőtt csontvázából.

109. *sír.* Bolygatott női csontváz. Jobbkeze hiányzik. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 75 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 148 cm. Csontok jó állapotban. *Balkezén réz karikagyűrű, melynek két szélét bemélyített vonal díszíti. Baloldali lapocáján új üvegtörmelék.*

110. *sír.* Férficsontváz. Fogzománca ép, bölcsességfogai hiányoznak. Mélysége a természetes szint alatt 96 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 158 cm. Csontok jó állapotban.

19. kép. — A 116. sír pártamaradványa és a fonat rajza.

Kezei csípőre helyezve nyugodtak. Bal vállán és bal alsó lábszárán két egymásra helyezett vászonkötésű anyag megkövesedett maradványai voltak. Egyik oldaluk lilás-rózsaszínű. A bal combcsont középső részén befelé egy rozsdás nyílhegy feküdt. A balkéz gyűrűsujján a 109. sír gyűrűleletéhez hasonló egyszerű karikagyűrű.

111. sír. Női csontváz. Fogai kopottak. Mélysége a természetes szint alatt 75 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 164 cm. Karjai párhuzamosak. Csontok jó állapotban. Bal vállá mellett tetőcserép és új üveg.

112. sír. Női csontváz. Bölcsességfogai kinőttek. Fogzománca ép. Mélysége a régi szint alatt 110 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 149 cm. Kezei a hasüreg fölött keresztbetéve. Csontok rossz állapotban.

113. sír. Férficsontváz. Bölcsességfogai kinőttek, fogzománca ép. Mélysége a régi szint alatt 120 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 170 cm. Kezei a hasüreg fölött keresztbetéve. Csontok nagyon rossz állapotban.

114. sír. Férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a régi szint alatt 120 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál, de építési törmelék kevesebb, humusz több. Hossza 165 cm. Kezei a hasüreg felett keresztben. Csontok rossz állapotban.

115. sír. Női csontváz, fogzománca kopott. Mélysége a régi szint alatt 154 cm. Kevert építési törmelék rétegek. Hossza 157 cm. Kezei a hasüreg fölött keresztben. Csontok jó állapotban.

116. sír. Bolygatott csontváz. Jobbkarja és egyik vállcsontja hiányzik. Fogzománca ép. Mélysége a régi szint alatt 150 cm. Sírrétege agyagos homok építési törmelékkel. Hossza 147 cm. Balkeze a medence fölött a csigolyák kezdeténél nyugszik. Csontok igen rossz állapotban. Közvetlen a medence fölött a gerincen rovátkákkal díszített, ovális csontövcsat. (24. kép) Az övcsat után kerek, közepén szögcs számára ályukasztott csontgomb következett, majd recézett szegélyű, négyzetes oldalain négy lyukkal átfúrt csontdíszítés. Középe keretelt, lyukkal áttört, melyben a szögcs nyoma látszik. A négyzetes díszítést ismét csontgomb váltja fel. A csontváz baloldalán szintén csontdíszítések

és gombok váltakoznak. Összesen tehát három teljes csontdísztűt és két töredéket, ezenkívül kilenc csontgombot találtunk. A csontgombok szögeihez vászonszövésű szövet tapadt. Fejét közvetlenül 2—3 cm-nyire a szemüreg fölé egyszerű, fonott pártát fogta körül. A pártát anyaga vékony rézlemezrel körülcsavart lenfonál, melynek három nyalábját befönték. A fonott pártát hátul egyszerű kapoccsal záródott. (19. kép) Szélessége cca 2 cm. Balkéz gyűrűsujján rézgyűrű, melyből a kö hiányzik.

117. *sír.* Csontváz a sekrestye keleti fala alatt; csak az alsó lábszárakat és lábfejeket lehetett kibontani, melyek 44 cm hosszúak és 150 cm mélyen feküdtek a régi szint alatt.

118. *sír.* Csontváz a sekrestye keleti fala alatt; csak az alsó lábszárakat és lábfejeket lehetett kibontani, melyek 35 cm hosszúak és 150 cm mélyen feküdtek a régi szint alatt.

119. *sír.* Gyermekcsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 150 cm. Hossza 128 cm. Csontok rossz állapotban. Kezek a hasüreg fölött keresztbehelyezve.

120. *sír.* Gyermekcsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 160 cm. Hossza 78 cm. Csontok igen porladó állapotban. Kezek a hasüreg fölött keresztbefektetve.

121. *sír.* Bolygatott csontváz. Csak fej, váll, bordák, nyak és gerincsigolyák voltak meg. Hossza 41 cm. Csontok rossz állapotban.

122. *sír.* Bolygatott férficsontváz. Balkarja hiányzik. Bölcsességfoga kinőtt, fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 80 cm. Rétegek, mint a 103-as sírnál, de kevesebb építési törmelékkel. Hossza 155 cm. Csontok rossz állapotban. Jobbkéz a medencén nyugszik. Fején veretes pártát boglárainak sora : (29. kép) 12 ép négyzetalakú, sarkain visszahajló indavégződéshez hasonló levéllel díszített áttört rézveret és 2 hosszúkás stilizált virágkoszorúval ékített áttört rézveret (pecsértartó) és 7 verettöredék. A négyzetes veret szélessége $14\frac{1}{2}\frac{m}{m}$, a hosszúkás veret hosszúsága $22\frac{m}{m}$, szélessége $13\frac{m}{m}$. A négyzetes vereteket középen elhelyezett szögecs erősítette $9\frac{1}{4}\frac{m}{m}$ széles szíjra. Az öv csatja egyszerű trapéz alakú, hosszúsága két szélén $26\frac{m}{m}$ és $24\frac{m}{m}$, szélessége $16\frac{m}{m}$.

123. *sír.* Bolygatott csontváz, csak a fej és a nyakcsigolyák voltak meg. Mélysége a természetes szint alatt 68 cm.

124. *sír.* Bolygatott férficsontváz. Feje hiányzik. Mélysége a természetes szint alatt 84 cm. Hossza 140 cm. Csontok állapota elég jó. Kezek a medencén keresztbefektetve nyugodtak.

125. *sír.* Férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 52 cm. Hossza 156 cm. Csontok rossz állapotban. Kezek a medencén keresztbefektetve nyugodtak.

126. *sír.* Női csontváz. Bölcsességfoga kinőtt, fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 46 cm. Ballába kissé görbült helyzetben. Hossza 147 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezek a medencén keresztbefektetve nyugodtak.

127. *sír.* Bolygatott csontváz, csak a felsőrész volt meg. Alsókarjai, medencéje és lábái hiányoztak. Mélysége a természetes szint alatt 65 cm. Hossza 55 cm. Csontok jó állapotban.

128. *sír.* Bolygatott csontváz, csak a fej és a jobboldali bordák maradtak fenn. Mélysége a természetes szint alatt 58 cm. Hossza 55 cm. Csontok rossz állapotban.

129. *sír.* Férficsontváz, fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 58 cm. Hossza 163 cm. Csontok jó állapotban. Kezek a mellen keresztbefektetve nyugodtak.

130. *sír.* Bolygatott férficsontváz, medencéig hiányzik. Fogai lyukasak, zománcauk kopott. Mélysége a természetes szint alatt 58 cm. Hossza 79 cm. Csontok rossz állapotban.

131. *sír.* Bolygatott férficsontváz, fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 70 cm. Hossza 165 cm. Csontok jó állapotban. Jobb lapockája kifordulva.

132. *sír.* Bolygatott csontváz, csak a koponya és a nyakcsigolya maradt fenn. Koponyán 12 cm hosszú vágás. Fogzománca ép. Mélysége a természetes szint alatt 70 cm.

133. *sír.* Férficsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 68 cm. A sekrestyétől délre elterülő szemétdöör szélét érinti. Hossza 159 cm. Csontok jó állapotban.

134. *sír.* Bolygatott női csontváz. Mélysége a természetes szint alatt 66 cm. Hossza 161 cm. Csontok jó állapotban.

135. *sír.* Bolygatott férficsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 59 cm. Hossza 156 cm.

136. *sír.* Bolygatott női csontváz. Koponyája hiányzik. Mélysége a természetes szint alatt 70 cm. Hossza 144 cm. Karjai párhuzamosan a törzs mellett.

137. *sír.* Bolygatott női csontváz. Csak a medence és a lábak maradtak meg. Mélysége a természetes szint alatt 70 cm. Hossza 71 cm. Csontok jó állapotban.

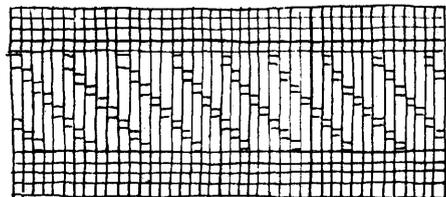
138. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz. Koponyája hiányzik. Mélysége a természetes szint alatt 75 cm. Hossza 55 cm. Csontok igen rossz állapotban.

139. *sír.* Férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 73 cm. Hossza 153 cm.

140. *sír.* Férficsontváz. Fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 81 cm. Hossza 148 cm.

141. *sír.* Bolygatott női csontváz, koponyája hiányzik. Mélysége a természetes szint alatt 1 m. Hossza 146 cm. Csontok rossz állapotban. Karjai a törzssel párhuzamosak. Mellette

1 m mélyen hornyolt új tetőcserepet találtunk.

20. kép. — A 149. *sír*
aranyfonállal szövött kötésének rajza.

142. *sír.* Bolygatott férficsontváz. Koponyája és bal felsőkarja hiányzik. Csontok igen jó állapotban. Símaságuk és fehér színük miatt elütnek az eddig feltárt csontoktól és újabbaknak látszanak. Hossza 136 cm.

143. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz. Fej, bal alsólábszára hiányzik. Mélysége a természetes szint alatt 96 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 132 cm. Alsó balkarján 1 db pitykegomb, alsó része pontozott kövekből kialakított csillaggal díszített.

144. *sír.* Bolygatott csontváz. Csak a koponya, jobboldali bordák, farcsont és jobb felsőkar fele volt meg. Rétegek, mint a 103. sírnál. Mélysége a természetes szint alatt 96 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 70 cm. Jobb váll alatt latinfeliratú égetett cserép (főirattöredék *sab...*, *vel...*, *rcus...*, *onien...*).

145. *sír.* Bolygatott gyermekcsontváz. Mélysége a természetes szint alatt 100 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 104 cm. Jobb térde alatt és a medencében vörös félkör alakban végződő tetőcsereptöredék, a bal lábfej alatt égetett cserép, bevéselt egyszerűvonalú kerettel, szélén felerősítésre szolgáló lyukkal és bekarcolt S. betűvel A cserép két töredékből áll.

146. *sír.* Női csontváz, bölcsességfoga még nem nőtt ki. Mélysége a természetes szint alatt 95 cm. Rétegek, mint a 103. sírnál. Hossza 149 cm. Jobbkéz a mellre helyezve, balkéz párhuzamosan a törzs mellett fekszik. Medencéje mellett jobbjelől Nagy Lajos-kori pénz. (C. N. H. 89a.)

147. *sír.* Férficsontváz, fogzománca kopott. Mélysége a természetes szint alatt 48 cm. Hossza 151 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a mellen egymásmellé helyezve.

148. *sír.* Női csontváz. Mélysége a természetes szint alatt 50 cm. Hossza 159 cm. Csontok elég jó állapotban. Kezei a mellen egymásmellett nyugodtak. A jobb váll mellett élével állott két alakatlan vaslemez, rátapadt vastag kenderszövettel.

149. *sír.* Bolygatott csontváz. Neme felismerhetetlen. Csontok nagyon rossz állapotban maradtak fenn. Mélysége a padlószint alatt 145 cm. A csontváz fölött következő rétegek 60 cm agyagos homok, 50 cm apró faltörmelék, 30 cm nagyobb kövek és tégladarabok, 5 cm igen kemény öntöttpadló. Hossza a medencéig 42 cm. Lábai a templom apsisfala alatt.

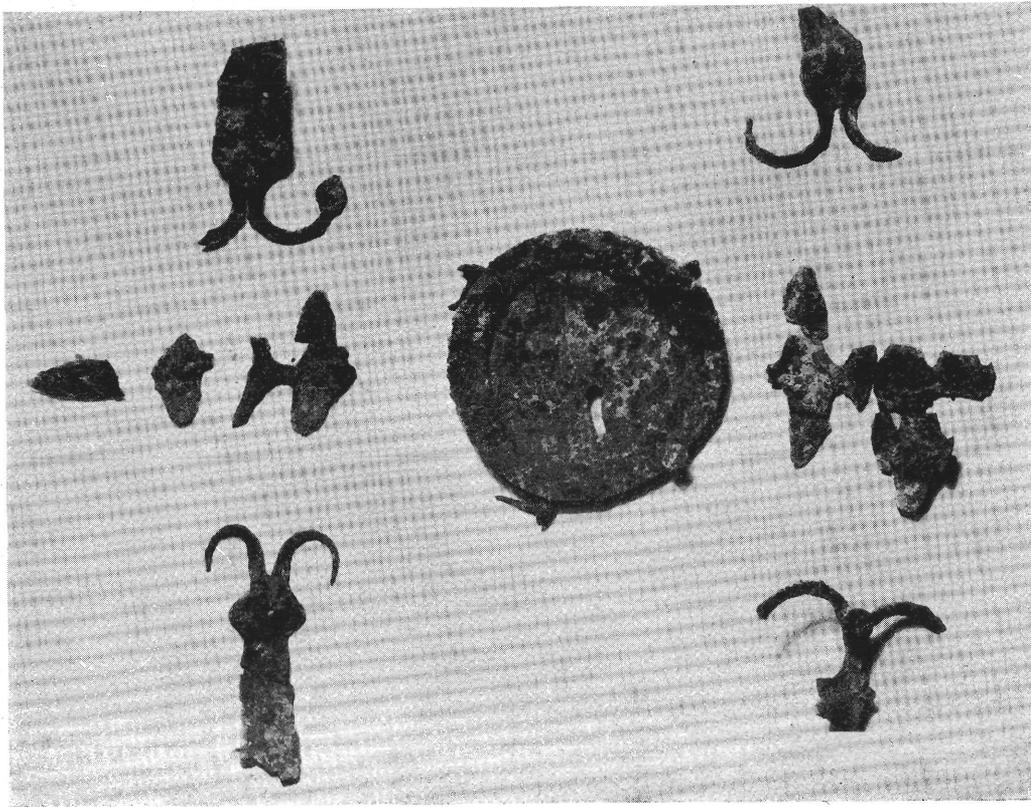
A vállcsontok és a lapockák alatt különböző, gyűrött állapotban 2—5·5 cm széles aranyszálakból szőtt szalagot leltünk. Szövése két szélén vászonkötés, közepén négykötésű sávoly (20. kép).

150. sír. Bolygatott csontváz, csak a két combcsont, lábszárak és lábfejek maradtak meg. Hosszúsága 48 cm. Sírrétege agyagos homok, fölötte szemétködör. Közvetlen a csontvázon megtaláltuk koporsójának vasalásait, melyeknek elhelyezéséből következtetni lehet a koporsó szerkezetére. A zár központi elhelyezése amellet szól, hogy a koporsóláda kétajtós volt. Az ajtók sarokvasalása — melynek 4 darabját megtaláltuk keresztbefekve a csontvázon — hasonló a falusi kapukon ma is látható vasalásokhoz. Az egyik ajtó szélén hullámvonalas kovácsoltvas képezte a zárópántot, melynek töredékeit a csontváz közepén hosszában találtuk. A térd felett 13.5 cm átmérőjű, nagyjában herek zár foglalt helyet, mely két részből állott, a zárból és egy körgyűrűből. A zár szerkezete egyszerű retesz. A csontváz alatt, annak hosszirányában síma kovácsolt vaspánt töredékei húzódtak végig. (21. kép)

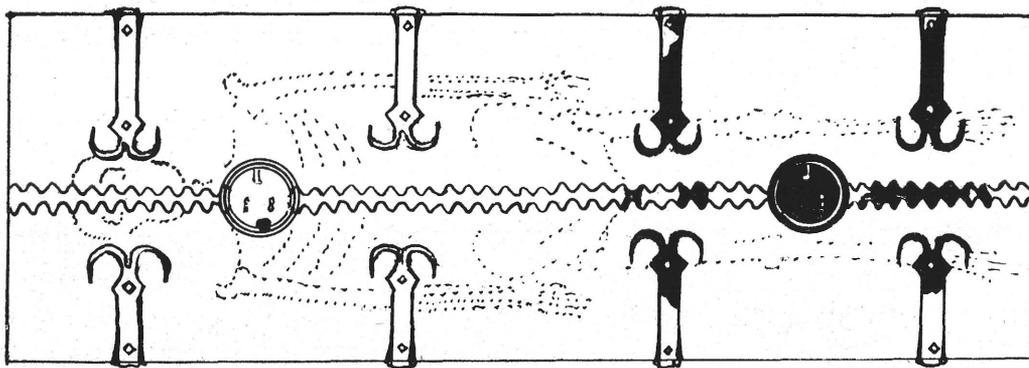
A XIX. század végének nagylendületű népvándorlaskori kutatása a XX. században mindinkább szétterebélyesedett, sőt a honfoglalás-kori emlékek régészete is nagy eredményeket hozott. A mult századi romantikával meginduló középkori kutatás tárgy kiválasztását inkább a regényesség irányította; a művészet mutató darabjai kerültek előtérbe. A kor tudományosságának megbecsülhetetlen anyagot gyűjtő pozitívizmusa ennek a romantikának hatása alatt inkább a nagy, reprezentatív emlékekre irányult, így elsősorban az építészetre. A magas kultúrát jelentő emlékek mértékei mögött, mondhatnók kvalitatív régészeti és műtörténeti érdeklődés mögött a kvantitatív, a művészet tagozódását jelentő emlékek kutatása háttérbe szorult. A hiányt még ma sem pótoltuk. A népvándorlaskori emlékek valóságos korpuszai mellett eltörpülnek mennyiségben és a tárgyi feldolgozás pontosságában azok az emlékek, melyek a magyar középkor századaira vonatkoznak. Pedig ezeknek az emlékeknek rendszeres feltárása és összevetése a XI—XV. században az oklevéltanyag mellett a népesség elosztására, faji összetételére, kultúrszínvonalára, a külföldi hatásokra, a XI. és XII. században pedig a honfoglalás-kori ízlés és műgyakorlat továbbélésére döntő jelentőségű emléktanyagot eredményezhetne és kérdéseket tisztázhatna, melyeket másirányú kutatás nem közelíthet meg.

A csekélyszámú leletanyag között igen ritkák azok az emlékek, amelyek leletkörülményei megbízható adatokat szolgáltatnak. Következtetések legnagyobb óvatossággal vonhatók le. Egyelőre számunkra a stílus- és ízlésváltozásoknak csak a legszembevetőbb formái érzékelhetők.

A honfoglalás-kor gazdag sírjait az árpádházi királyok korában szerényebb mellékletű sírok váltják fel. Ez nemcsak az ékszerek számára, de kivételre is vonatkozik. Megváltozik elsősorban az ékszerek stílusa

21. kép. — A 150. sír koporsóvasalása és zára.

22. kép. — Koporsóvasalás rekonstrukció a 150. sírből.

és jellege. A magyar nép számára a nyugati kereszténység és kultúra felvétele nemcsak a főurak műveltségében, építkezésében és gondolkodásában jelentkezik, hanem az egyszerűbb néprétegek díszítőösztönének formakiválasztásában. A honfoglalók gazdag ornamentikája elcsökevényesedik, az ittélő maradék népek ékszer típusaival keveredik. A XI. és XII. századból származó sírokat jellemzik a magyar díszítőstílusú emlékek; csüngők, díszlemezek stb. mellett a gyakori halántékkarikák, a dróttal díszített, ritkábban félholdalakú fülönfüggők, csavart nyakperecek, gyűrűk, karperecek, nyakdíszek, kígyófejes bronzkarperecek stb.¹⁰ A veretek és korongok ritkábbak.¹¹ A rajtuk előforduló szögecsék megvilágítják használatukat.

Keresztény kultúránknak ebben a kialakuló korszakában a különböző nép- és kultúrhatások légkörében még nyersen látszanak a különféle ősi motívumokat hordozó alapelemek. Egyes típusok, így pl. a halántékkarikák régi formájukban még a XIII. században is továbbélnek.¹² A XII. század végén azonban, úgylátszik, az ékszer-típusok egységesebbekké válnak, amit a díszítőstílus lassú megváltozása s a nyugati hatások fokozottabb érvényesülése követ nyomon. A románkori magyar művészet delelőpontjához értünk.

A székesfehérvári sírleletek között feltűnik a finom arany, filigrános díszítésű szíjvég és övdísz. Ezek az ékszerek valószínűleg Könyves Kálmán sírjához tartoztak, így tehát a legelőkelőbb, a királyi udvar ízlését tükrözik. Később ez az ékszerforma, ahogy ezt a szerény leletanyag alapján feltételezni lehet, mindinkább elterjed s a XIII. század fordulóján az ékszerek típusainak lassú megváltozása sejthető. Bár az előbbi évszázadok ékszerei, így például a hajkarikák a XIV. századig divatban maradnak; uralkodó ruhadísszé válnak a veretes övek, a palástcsatok, a mellboglárok és párták, melyeket a korabeli ötvösség technikája jellemez. Mellboglárok ugyan már korábban is megjelennek, kapcsolatosak azonban a jelzett stílusváltozással és úgylátszik, nyugati hatás alatt fejlődnek ki. A XIV. és XV. századi temetőben majdnem hiányoznak a fülönfüggők, így például a csüti temetőben is; ez az észlelés teljesen megegyezik azzal a nyugati szokással, hogy a fej leborítása következtében a fátyol, majd a fejkötő (Gebende) és annak különböző válfajai eltakarják a fület. A fülönfüggő mellett a karperec-leletek is ritkulnak;

és pl. a csúti ásatás leletei közül teljesen hiányoznak. A XIII. századi polgári ötvösség legszebb emléke már az övdíszítések közül került ki. Ez az emlék, az arany-niellós kígyópusztai csat,¹³ csatajelenettel díszítve, valamint a hozzá készített gombok is, melyek valószínűleg övet ékítették. A csat és gombok összefogott szerkesztése racionális és mértéketes, a dekoráció anyagszerű. A kiskúnhalasi veretek díszítése¹⁴ terjengős, fegyvelmetlen, figurális ábrázolásai a kor ritmizáló formaadását követik. Az ötvösségnek ez a két emléke jellemzően példázza a köztük eltelt évtizedek stílusváltozását. A kiskúnhalasi veretek a legnagyobb valószínűség szerint vagy veretes pártát, vagy övet díszítettek. Az egyik veret felirata igen szerencsésen megörökítette a tulajdonost, »Magister Sinká«-t, akit sikerült egy 1317-ben elhalt történeti személlyel azonosítani. A leletet ez az évszám igen fontos korhatározó emlékké avatta. A XIII. században a veretes övek viselete még nem lehetett általános, mert az egyszerűbb sírokban nem találjuk meg. A XIV. századi régészeti leletek között azonban már feltűnnek olyan préselt, vert, ezüst- vagy rézlemezek, melyek növényi, figurális, vagy geometrikus mustrákat, vagy heraldikus díszítéseket ábrázolnak, s amelyek minden valószínűség szerint öv- vagy pártaveretekül szolgáltak. A sokféle módon fölhasznált boglárt trébelő-töveken verték, melyek közül néhány megmaradt, így pl. a verseci,¹⁵ monostorszegi¹⁶ és a Nemzeti Múzeum trébelő töve.¹⁷

Veretek és boglárók a múlt században is gyakran felbukkantak, de leírói, vagy éppen az ásatók valódi alkalmazásukat nem ismerték fel. Henszlmann Imre, a bácsmonostori ásatásoknál előkerült¹⁸ stilizált sast és oroszlánt ábrázoló veretekkel sem volt teljesen tisztában, de feltételezte az egyikről, hogy öv csatja. A debreceni múzeum óháttelekházi ásatásából¹⁹ futó farkast és stilizált virágokat ábrázoló veret került elő, melynek rendeltetését vagy jelentőségét publikálója nem jelezte.

Szórványos leletek között egy esetben a boglaron kívül megmaradt a bőrszija is, így pl. egy esztergomi veretes övnél,²⁰ amelyet egyszerű, félgömbös díszítései elég korai időre valószínűsítenek. A Nemzeti Múzeum boglárokból, övekből, öv-veretekből elég gazdag gyűjteményt őriz, amelynek azonban egy része nem rendszeres ásatásból került ki s így időhatározó jelentősége korlátozott. Kiemelkedik ezek

közi az emlékek közü a nagytályai ezüst öv csatja,²¹ egy udvari hölgy vésett alakjával a XV. század második feléből és egy kora renaissance aranyozott ezüst zománccal és igazgyönggyel ékített csuklós boglár öv.²² A Fővárosi Középkori Múzeum is őrzi néhány veretes öv maradványát, amelyet a Viktória-téglagyár telkén végzett feltáráskor találtak.²³ Leggazdagabb gyűjteményt azonban veretes övekből és pártákból a Kecskeméti Múzeum őríz. Ez az anyag 15 évi szorgalmas ásatásból származik, amelynek közzététele²⁴ erősen hozzájárult a gótikus kori polgári ötvösség és viselet kérdéseinek tisztázásához.

A csúti plébániatemplom körül elterülő sírmezőben több temetkezési korszak halmozta és rétegezte egymásra sírjait. A különböző korú temetők szétválasztása számos pénzlet, a sírok irányítása, rétege és a temetkezési szokások alapján a legtöbb esetben sikerült. A különböző temetőrészek leletcsoportjának időrendje összhangban van a korstílussal és más temetők hasonló leleteivel. A Csútra vonatkozó oklevéladatok is megegyeznek a megállapítható temetési korszakokkal. A XIII. század végi temető a templom kiépítésének idején megsemmisült. A XIV. században az egész templomot sírokkal övezték. A XV. századi és XVI. század eleji újratemetkezések a régebbi sírokat jórészt szétdőlték, úgy, hogy a bolygatatlan sírok között is nagymennyiségű szórványos csont hevert. A templomtól délre elterülő temető nemcsak a későbbi temetkezésektől szenvedett, hanem a bolgár kertészek földmunkájától, majd később a szántástól. Az erősen átdolgozott felszín alá sok újabbkori tárgy furakodott be. E temető rész pusztulása és a több újabb temetési réteg ellenére, néhány XIV. századi és egy Nagy Lajos-kori pénzzel meghatározható sírt találtunk itt, bizonyosságául annak, hogy e helyen is elhúzódott a XIV. századi temető. Sőt egy IV. Béla-pénzzel datált és a többitől 90°-nyira eltérő irányú sír arra enged következtetni, hogy a XIII. század végén nemcsak az apsis körül temetkeztek. Még több XIV. századi sírt találtunk a templom apsisa körül, ahol mintegy összekulcsolódnak a XIV. századi és XV. század végi temetők. A XIV. századi temető maradványait találjuk a toronytól délre is. Az északi sírkert csak XIV. századi sírokat tartalmaz, az egy temetési rétegű soros sírokat csak újabbkori dűlés folytán összedobált többméteres csontgödrök szakítják meg. (A csontvázterképen szaggatott vonal határolja körül.) A leletek

időrendjének igazolásánál bővebben kitérünk majd a temetőrészek korának bizonyítására.

A temetkezési szokások egyszerűek és az előbbi ásatásokból is ismertek. A karok a medencén, hasüregen, mellen egymás mellé, vagy a törzssel párhuzamosan fektetve nyugodtak. A holttesteket ritkán fektették koporsóba, melyeknek, ha nyomait meg is találtuk, formájukat és vereteik pontos elhelyezését csak néhány esetben észlelhettük. (4. 21. 22. kép) (XXVIII., XXIX., XXXI., XXXIV. és 150. sír.) csontvázra nem bukkantunk kövek kerítették s az így keletkezett sírvermet valószínűleg fagerendákkal fedték le. (XXXVI., XLIX. sír.) Gyékénybecsavart csontvázra nem bukkantunk. Finom gyolcsfoszlányokat több csontvázon találtunk; ezek talán halotti lepelből maradtak. A keletelés két-féle felfogását tapasztaltuk. Az egyik a templom apsisának északkeleti irányát fogadja el; a másik, úgylátszik, a nap után igazodik és jobban meg is közelíti a keleti irányt.

A csúti sírmezőben lelt ékszerek között három típus uralkodik. Az övek boglára, párták díszítése és a pitykék. A harmadik csoport a legkisebb igényű, nem nyújt változatos ornamentikát és csak egy főtípust ismétel. A pontozott körök préselt díszítése tulajdonképpen a granulált gombokat, fülbevalókat utánozza kezdetlegesebb technikával. Másfelől távolról emlékeztetnek a honfoglaláskori csüngők felső boglárának rozettáira. A csúti sírokban talált pitykék teljesen megegyeznek a Kecskeméti Múzeum némely gombtípusával²⁵ és a kaszaperi temető egyik gombjával.²⁶

Hat poncolt rozettával és középrozettával díszített pitykék a következő sírokban voltak: 4., 11., 103., 107., 143. (24. és 31. kép). A XLIV. sírban nemcsak az előbbi típus fordul elő, hanem egy hatkaréjos közép-rozettás gomb.

A román korban, egészen a gótika delelőjéig inkább szalagokkal és fonállal zárták össze a ruhát, fontos szerepet játszanak ekkor a mell-boglárok és díszes ruhakapcsok. Később a XIV. században, mikor a dolmányyszerű ruhákat az európai divatban is átveszik,²⁷ elterjed a gomb és a pityke használata, ahogy ezt a leleteken kívül a korabeli ábrázolások is tanúsítják. A XIV. század derekán divatbajövő szűk ruházat szükségessé teszi a gombok gazdag fölhasználását. Egymáshoz

közel varrt pitykék sora zárja le elől a szűk kabátot, a szűkreszabott alsó karujjat is gombok füzére díszíti. A gombok ezen elrendezésének megfelelnek a csúti sírok leletei is. A XLIV-es sír gombjainak elhelyezése arra mutat, hogy kabátot zárt elől össze, de csak a felső részén. Ugyanezt mutatja a 11-es csontváz melléklete (31. kép), ahol a kabát valószínűleg egészen felül záródott 3 gombbal, a ruhaujj végét is díszítette 3—3 gomb. A 103-as sírban a gombsor mélyebben is folytatódott, a 107-es sír lelete szintén a ruhaujjak összezárására enged következtetni. Ugyanezt látjuk a 143-as sír pitykéjénél. A gombokat női és férfi ruhán egyformán használták, mint azt az ábrázolások és a leletek igazolják. A férfiaknál azonban, úgylátszik, még inkább el volt terjedve.

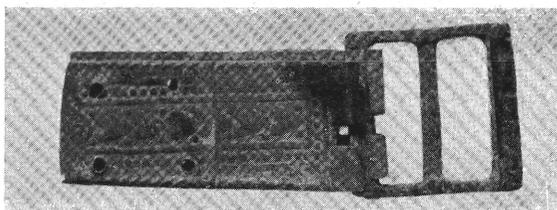
A csúti pitykék típusa, úgylátszik, a legelterjedtebbek közé tartozik, mert az előbb említett analógiákon kívül az ötömösi anjoukori temetőből kikerült gombokhoz is egészen hasonlóak.²⁸ Elhelyezésük is nagyjában megfelel, mert a nyak alatt, vagy a gerinc felsőbb részein találták férfinál és nőnél egyaránt.²⁹ A kar mellett már ritkábban fordult elő. Ezek a leletek Csúton a XIV. századvégi és a XV. századi temetőrészekből kerültek ki. A viselettörténeti adatok, az egyszerű népnél feltételezhető természetes késedelmet tekintetbe véve, nagyjában megegyeznek a régészet tapasztalásaival.

A csúti temető leleteinek még gazdagabban képviselt és fontosabb csoportja a díszített és veretes pártaövek. Koruk és díszítésük különböző, jellegük azonban hasonló. A bőroveget egymástól kisebb, vagy nagyobb távolságra felerősített, főleg növényi ornamentikával díszített préselt rézlemezek vagy csontfaragások borítják. Ilyen övek a következő sírokban voltak: XXXVI., XLI., XLIV., I., LI., 9., 52., 107. és 116. Az öveget férfiakon, nőkön, de legtöbb esetben gyermekeken találtunk. Több sírban csak csat került elő, ami arra enged következtetni, hogy az öv textilanyagból volt. A csatok általában korábbi sírokból kerültek elő. Formájuk egyszerű köralakú réz- (43., 79. sír) vagy vascsat (4., XXIV. sír). A XXXVI. és XLVI. sírok rézcsatjának bőrtartó lemezét aprószívekből álló pontsorról keretelt füzér díszíti (23. kép). Nagyon elterjedt és jellemző motívum, hasonló lemezes csatokat több helyről ismerünk. Nem kétséges, hogy ez az egyszerű díszítés bizánci mintákat követ, az ötvösségben érvényesülő bizánci hatás újabb bizonyítékául. A XLVI. sírban még Mária

királynő pénzét találtuk. A XLI. és L-es sírok övvereteinek ornamentikájában a geometrikus mustra uralkodik. Rozettás díszítésűek, a XXXVI., XXXII., párta (29. kép) XLI. sírok veretei. A stilizált növényornamentika majdnem mindegyik övön megjelenik, néha geometrikus díszítéssel keverve. Előfordul a mérműves díszítés is, a kor ötösségének megfelelően az építészeti tagozatokat utánozva, (XLIV. sír.)

A csúti boglárok közül több megegyezik az eddig ismert leletanyaggal. Az 52-es övveret tökéletes mását ismerjük föl a Kecskeméti Múzeum anyagában.³⁰ Az egyik arany-

egyházi (Kecskeméti Múzeum³¹) öv-szíjvége egészen hasonló a csúti XLIV-es sír mérműves leletéhez (28. kép). A tiszaujfalusi csontöv (Kecskeméti Múzeum)³² egyszerű gótikus faragása hasonlít a 9., 107. és 116-os sírok (24. kép)

23. kép. — Óvcsat a XXXVI. sírból.

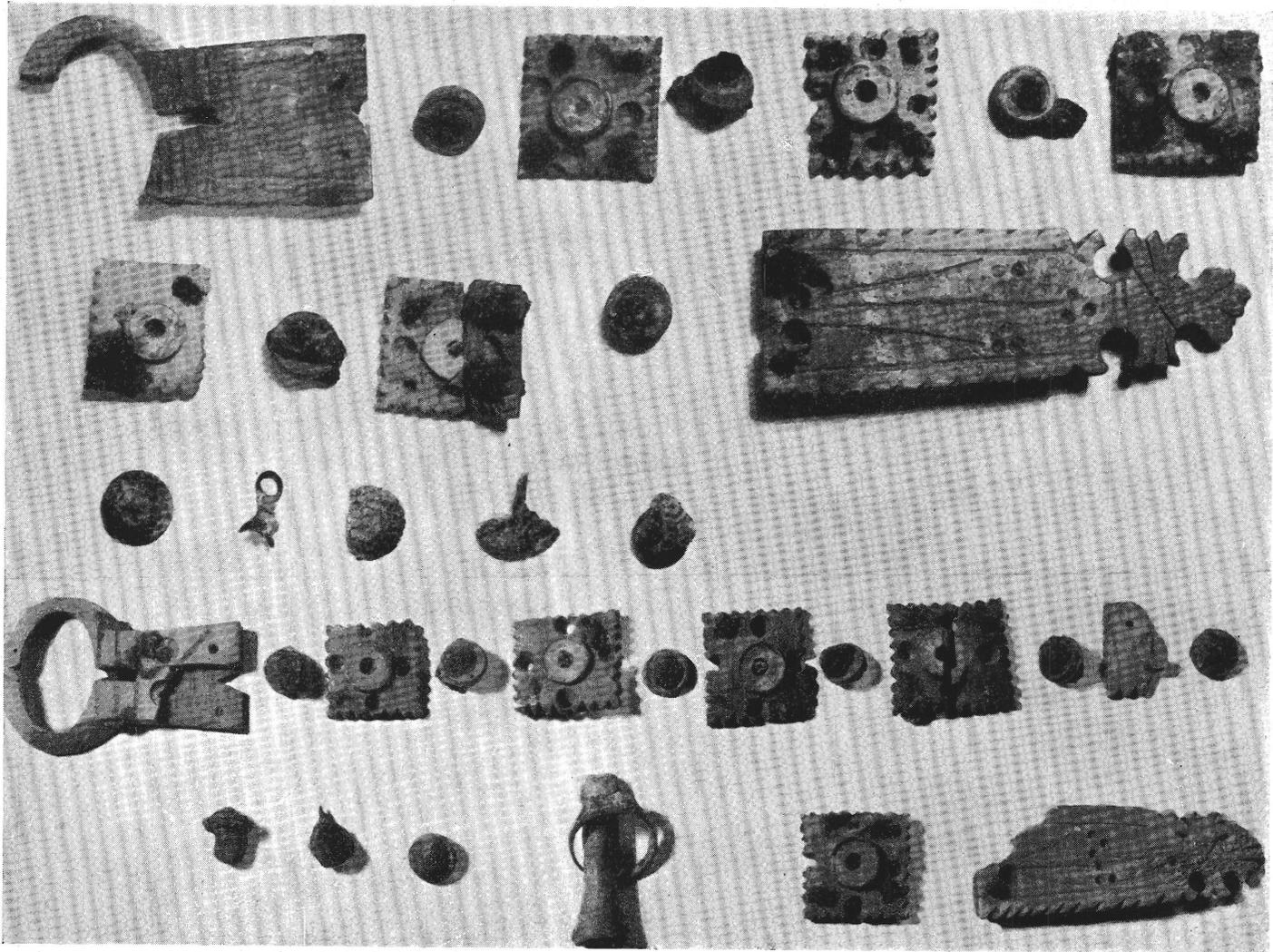
csontövgarnitúrájához. Lehet, hogy ez a megegyezés a motívum egyszerűségén alapszik. A 9-es és 107-es csontszíjvégek (24. kép) majdnem tökéletes megegyezése a kaszaperi csontöv szíjvégével,³³ már nem lehet véletlen és a megfelelő műhelyek azonos gyakorlatára és állandó összeköttetésére mutat.

Legtöbb esetben nem az egész övnek, hanem csak egyes motívumoknak találjuk meg hasonmását. A XLI-es pártaöv középső veretének félholdalakú liliomos díszítéséhez (25. kép) hasonló a benei temető XLI-es sír pártaövének verete.³⁴ A 122-es veretes párta pecektartólemeze tökéletesen megegyezik a tiszaujfalusi pártaöv pecektartójával³⁵ (29. kép). Az LI-es sír egyik övének motívumai különös nehézséget okoztak (26. kép), mert a lelet II. Béla két pénzével együtt került elő, sőt az egyiket az övre rátapadva találtuk. Azonban úgy a köralakú rozettás veretek visszahajló levél mintája lábazatszerű végződése — melyek különben az inda végződéshez hasonló levéllel díszített veretek csoportjához kapcsolódnak —, mint a csat formája és bőrszorítólemezőnek gótikus i-betűt utánzó duktusa, valamint a temető többi emlékeinek tanúsága, ezt a korai datálást lehetet-

lenné teszik. A rozettás veretek mása különben ismeretes a kecskeméti anyagból.³⁶ A lelet datálását megnehezítik a sír különleges és a temető többi sírírányával ellenkező fekvése és a szíjvég rendkívül érdekes motívumai. A szárnyakkal körülvelt női fej meglepő és nehezen magyarázható hasonlóságot mutat a római antefixumokkal. A téglányalakban foglalt ornamentális díszítés pedig a húsos, hosszúkás, gerezdes virág és termés ábrázolásával a XII. századvégi román oszlopféjezetek motívumát ismétli meg. A növény szára a téglány felső részén elhelyezett háromszirmú virágban fejeződik be. A veret tiszta rajza és motívuma nem felel meg a XV. század formaadásának. A női fejlet borító, úgynevezett »krüseler« tipikusan XIV. századi fejviselet, virágkora a XIV. század harmadik negyedére esik.³⁷ A különböző motívumokat egybevetve azt mondhatjuk, hogy a szíjvég valószínűleg egy régebbi, talán át is vésett verőtőről származik és korábbi motívumokat őrzött meg. Ezek az építészeti faragványainak gazdag ornamentikáját használták mintául, mint ez az ötvösségben számtalanszor előfordult. A szárnyas nőt, valószínűleg angyalt jelképező ábrázolás, el lehetett terjedve, mert egy kecskeméti XV. századvégi szíjvégen meglehetősen romlott formaadásban, még fölismerhető.³⁸

Az L. sír pártaövének lilimos középverete és virágszirmos pecek-tartóverete olyan egyszerű és friss motívumokat tartalmaz, hogy XIV. századnak tartható (27. kép), bár a csontváztérképen elfoglalt helye nem nyújt biztos támpontot datálásához. Az apsis körül elterülő sírmező két temetkezési korszakra választható el: XIV. századira és XVI. század elejire. Ez utóbbinak határát észak felé a XXXII. sír mutatja, melynek II. Ulászló-kori pénzmelléklete volt. Ettől nyugatra 18., 22., 24., 26. sírokkal Nagy Lajos-kori temető következik. Az L. és XLIX. sír a két temető között fekszik, rétegben a Nagy Lajos-kori sírokhoz kapcsolódik, irányításuk azonban a II. Ulászló-korhoz hasonló. A két sírmező szétválasztása már azért is igen nehéz, mert köztük nagyobb területen a sírok teljesen szétdőltak és csak egymásra dobált csontokat találtunk.

Az L. sír övének félgömbökkel és pontokkal díszített verete hasonlít a későbbi XLI. veret félgömbös, rozettás díszítéséhez (25. kép). Az előbbi övnek nemcsak félgömbös motívumát találjuk meg a későbbi anyag-

24. kép. — A 107., 116. és 9. sírban talált övek díszítő csontgarnitúrái és a 107. sír rézpityke melléklete.

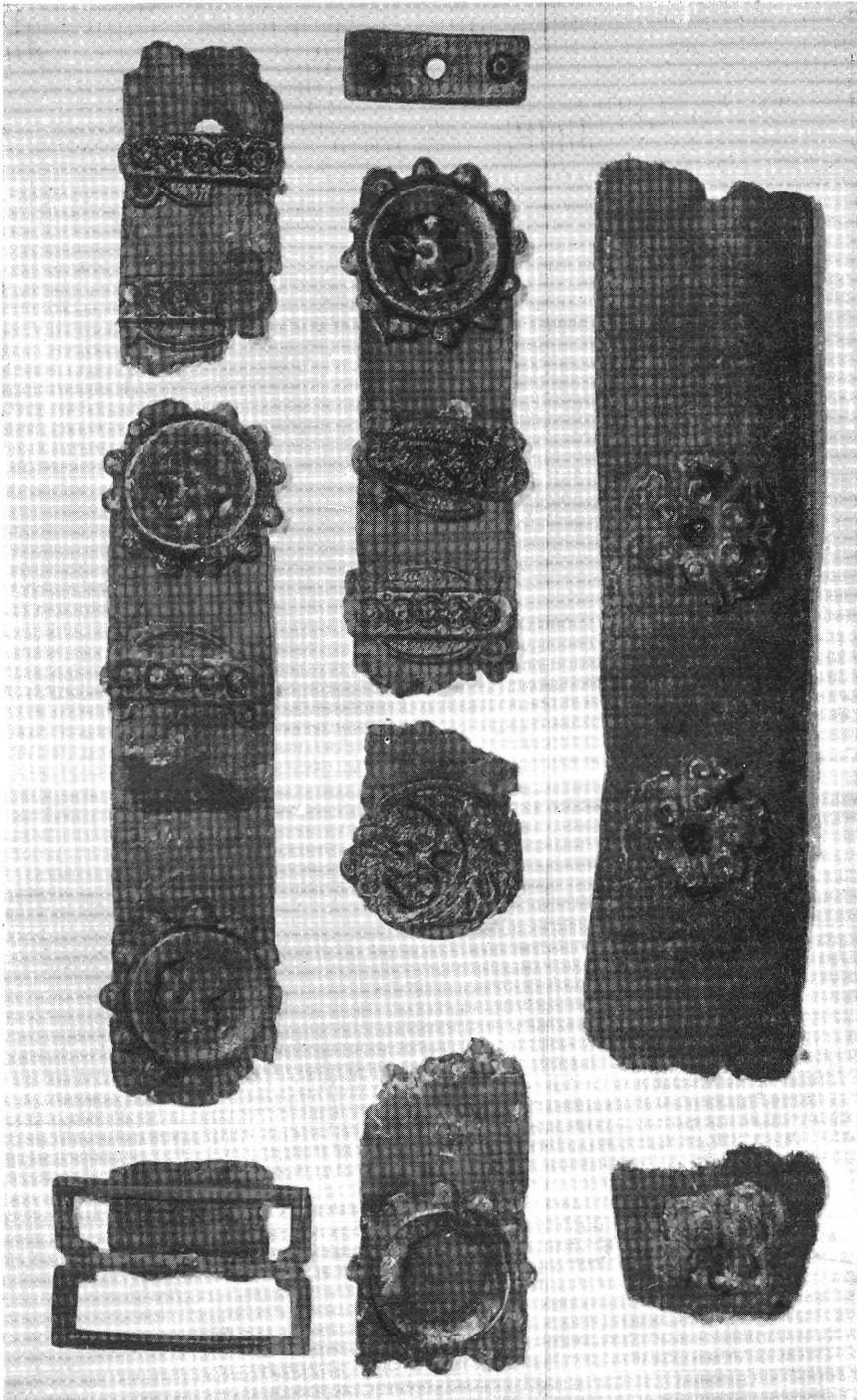
ban, de középső liliomos verete is távoli hasonlóságot mutat a Viktóriatégla-gyár helyén kiásott egyik övlemezzel.³⁹

A XLI. sír elhelyezése a csontváztérképen a XV. századra enged következtetni, mert Mátyás-kori sírhoz fekszik közel és iránya XV. századi sírokkal egyezik meg. Összefüggése a benei XLI. sír két veretével,⁴⁰ amelyik megint a benei temető XLVI. sírjának Mátyás-kori éremmel datált övével⁴¹ egyezik, a csúti XLI. sír övét Mátyás korára valószínűsíti. Hasonló veret fordult elő a mezőkovácsházi temető 113. sírjának övében.⁴² A csúti XLI. sír ovális verete pedig teljesen meg egyezik a kaszaperi temető 99. sírjának övveretével.⁴³

A toronytól délre elterülő temetőrészt további felvilágosítást ad az ott talált leletek korára. A XLVI. sír valószínűleg szövött övet összekapcsoló csatja Mária királynő-kori pénzzel volt datálva (1382—85). Több ásatásból kerültek már elő ilyen szövött maradványok. Gyulafehérváron a XVI. sz. első évtizedeiből származó zsinóröv maradványait lelték föl egy női sírban.⁴⁴ A XIV. század végére tehető még a 11. sír pitykéi. Az utóbbi két sír rétegben is elválik a délre és északra következő sírmezőktől, melyek mind mélyebbek. Úglátszik, ezt a korábbi, XIV. századi temetőt a Hunyadiak korából származó mélyebb temetkezések idején elpusztították és csak egynéhány XIV. századi sír maradt meg. Ezeknek a síroknak folytatása a templomtól délnyugatra elterülő temető, melynek korát a XLIV. sír övveretének mérműutánzásai határozzák meg (28. kép). Tipikus halhólyag-motívumai Mátyás korára jellemzőek.

A LI. sír pártáövééről már szóltunk; temetési iránya cca 90°-kal eltér az előbb leírt temetkezés irányától. Hasonló irányú és rétegű, de nagy távolságra fekvő sírok (XXV.) IV. Béla (XXX.) Zsigmond-kori éremmel datáltak s nagyon kevert temetőrészekben feküdtek. Az 52-es sír övében előforduló gyakori levélmotívummal a veretes pártáknál foglalkozunk behatóbban.

Több nyugateurópai múzeum őriz kivételesen szép és drága veretes övet (a Müncheneri Bajor Nemzeti Múzeum, a Nürnbergi Iparművészeti Múzeum stb.), de egyszerűbb emlékek is képviselve vannak, így például a zürichi Landesmuseumban őriznek egy öv-gyűjteményt. Bár nyugaton is az a helyzet, mint nálunk, hogy a bogláros övek túlnyomórésze a divat

25. kép. — Veretes bőrvő a XLI. és az LI. sírból.

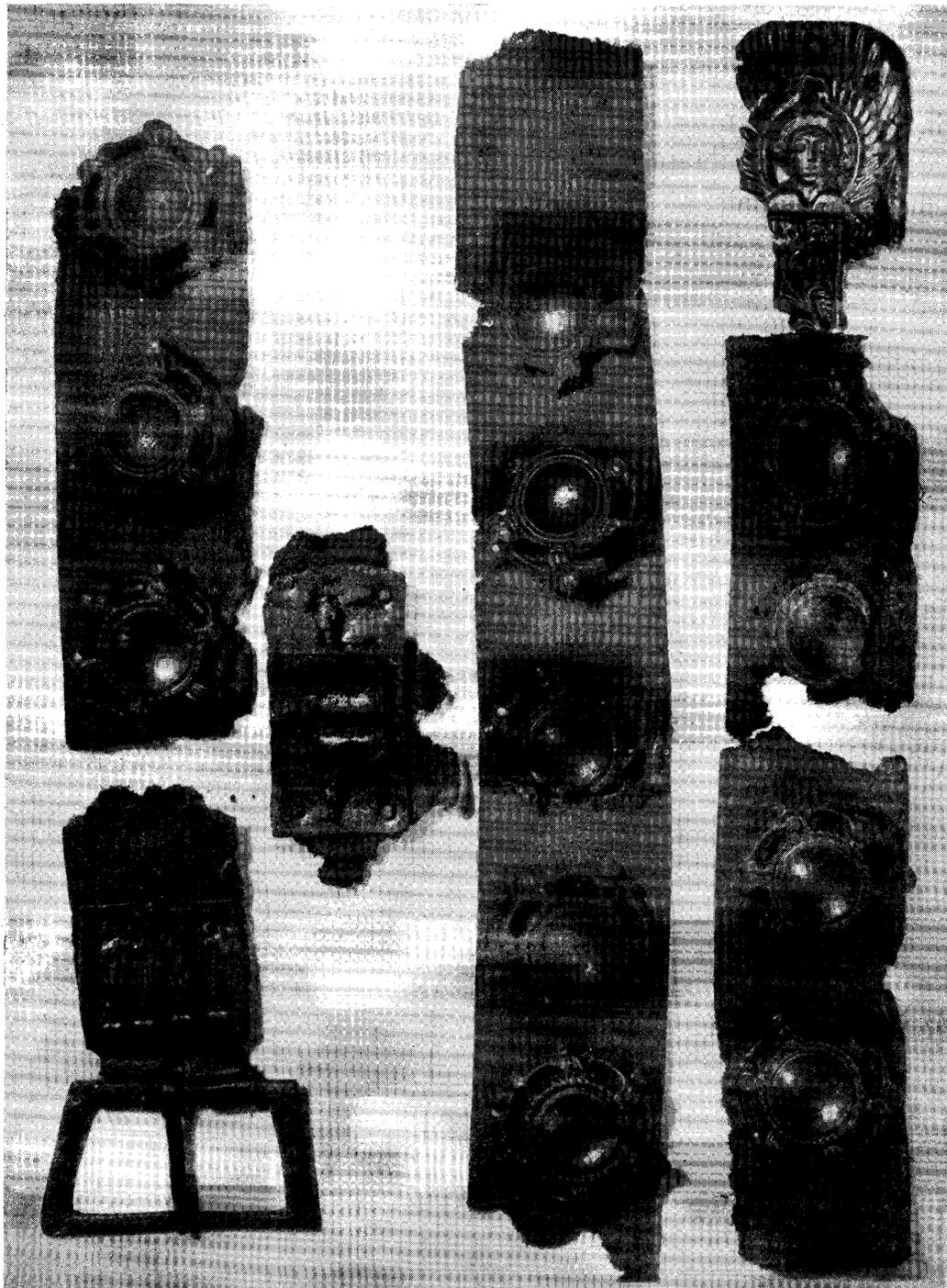
második virágkorából származik : a XVI. és a XVII. századból. A legkorábbi emlékek közé tartoznak egy veronai házbontás alkalmával talált kerek aranyozott ezüst zománcozott díszítőlapok a XIII. századból, melyek minden valószínűség szerint övdíszítő garnitúrához tartoztak.⁴⁵

A középkori díszítőöv típusai a X. századtól kezdve alakulnak ki, de a román korszakban még nem tartoznak a legfontosabb ékszerek közé.⁴⁶ Díszítésük mindig szoros kapcsolatban áll a kor ötvöstechnikájával és ékszerízlésével. Az övek legdíszesebb része, mint a kígyópusztai emléknél is láttuk, a csat és a szíjvég. Előfordulnak sok esetben szíjra erősített boglárók, zománcos lapocskák niellós-díszek, veretek vagy öntvények.⁴⁷ Övön csüngő díszeket is találunk, mint azt a Figdor-gyűjtemény egyik vajtzománcú, rézcsüngőkkel ellátott övén láthatjuk.

A későgótikában ezek az övek sokszor gyakorlati célt is szolgáltak. A csüngőkön díszes kivitelben tűtartó, kulcscsomó, kalendárium, parfümtartó tükröcske és egyéb pipereeszközök függnék, a férfiövekre táskát vagy tört akasztottak. Ilyen övekből a Figdor-gyűjtemény őriz több emléket. A későgótika fantasztikus öltözeteinek övén nem hiányoztak olykor a teatrális hatást megsokszorozó csengők sem. Természetesen az egyszerű bőrvöv sohasem ment ki a divatból és főleg hadi viseletben nyert alkalmazást. A bambergi dóm kincstárából ismerünk egy bőrvövet a hozzátartozó kardtokkal, ami azt mutatja, hogy lovagi felszerelés része volt.⁴⁸ Különbséget tehetünk a díszöv és a lovagi öv, a cingulum militare között,⁴⁹ ez utóbbi tulajdonképpen lovagi jelvénynek tekinthető. Természetesen a lovagi övek is lehetnek igen gazdag kivitelűek. Friedrich von Freissenstein hadi övének zsinóros alapját aranyozott boglárók és gyöngyök díszítették.⁵⁰ A gyulafehérvári templomban fölösött sirokból egy sokkal későbbi szövött szablyaöv került elő.⁵¹

Az övnek polgári vonatkozásban is van szimbolikus jelentősége. Az asszony számára az erény és méltóság jelvényéül szolgált. Később, mint elterjedt ékszert az egyik XV. sz. táblaképen az esztergomi Keresztény Múzeumban a hiúságot szimbolizáló tárgyak között ábrázolják.

A magyar középkori régészet a kezdetén van és így a csekélyszámú és nem rendszeres ásatásból előkerült leletek alapján a veretes övnek

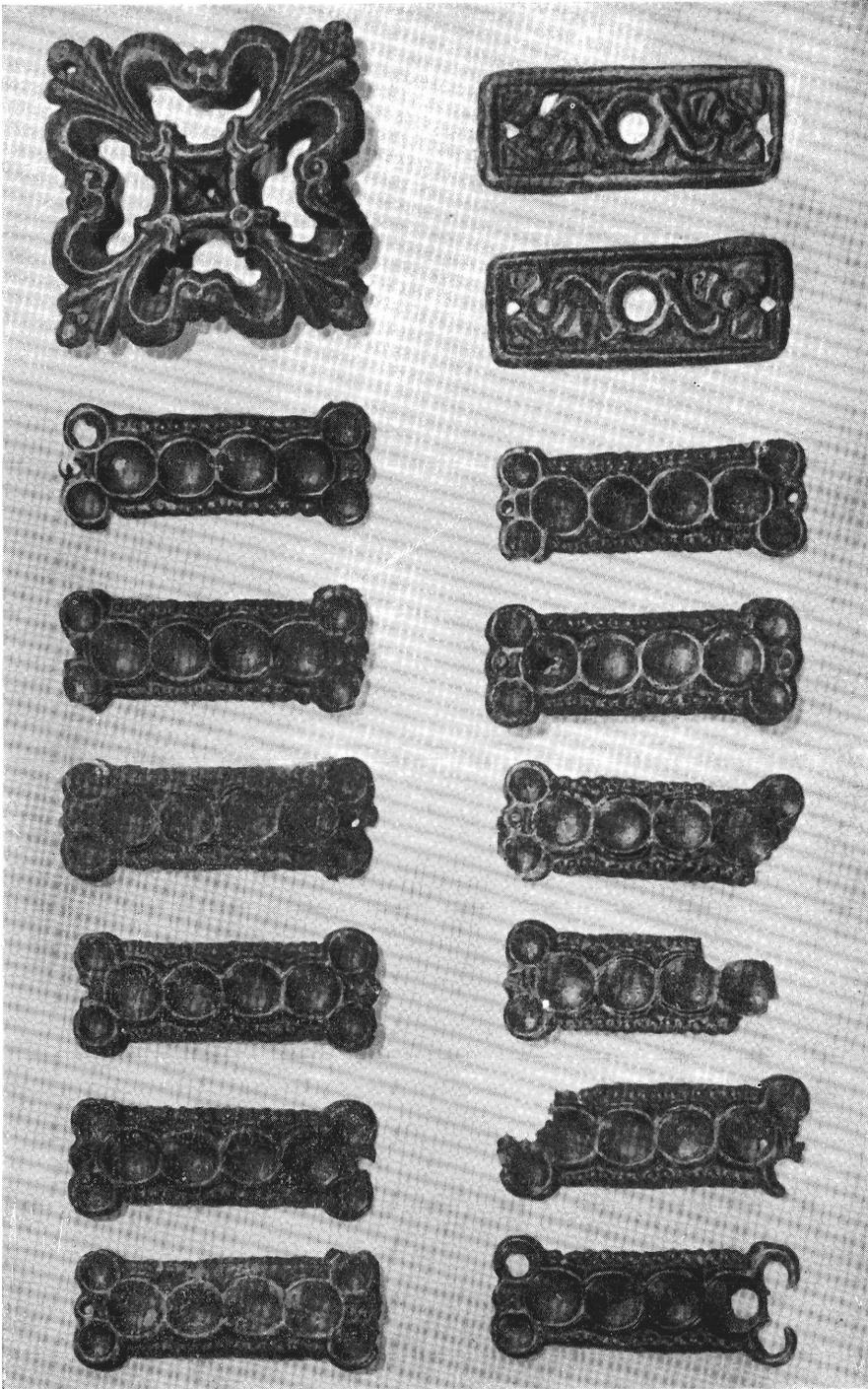
26. kép. — Veretes öv és szíjféreg az I. sírból.

a polgári ötvösség egyik legelterjedtebb ruha-ékszerének történetét és tipológiáját megrajzolni egyelőre lehetetlen, még kevésbé lehet beállítani azt az európai fejlődésbe, azonban néhány megjegyzéssel mégis hozzá akarunk járulni a díszövek történetéhez. A képzőművészetek ábrázolásainak tanúsága és az oklevelek ezt a régészeti kérdést más oldalról is megvilágíthatják.

A veretes öveknek azon típusát, melyet leleteinkből megismertünk, a XIII. századi ábrázolásokon találjuk meg, különösen a monumentális dóm-szobrászatban, melynek realizmusa már olyan mértéket ér el, hogy viselettörténeti szempontból részletes megfigyelésekre szolgálhat. Így a chartresi katedrális déli középső kapujának tympanon-rézsűjében az egyik nőalakot díszes, rozettásveretű öv ékesíti; a szíjvég átfűzés nélkül, szabadon hull alá, egészen az alsó lábszárig. Az övek ez a viselete az egész XIII. századra jellemző. A magdeburgi dóm »Paradies Pforte«-ján (1245) elhelyezett egyik okos szűz övét egymástól elég távolra helyezett két különböző mintájú, váltakozóan fölerősített veret díszíti. A szíjvég egész a cipőig fut le lendületes hajlással. Ugyanilyen veretes öv díszíti a mainzi Fust-Madonnát (a XIII. század harmadik negyedéből). A veretek igen jól kivehetőek és a különböző motívumok változva egymástól elég távolra vannak elhelyezve. Ezeket az öv-típusokat megtaláljuk Strassburgban, Freiburgban, Naumburgban stb. Mint látjuk, a XIII. században elsősorban nőknél volt az öv elterjedve; mint ékszert használták, ezenkívül a hosszú tunikaszerű ruha leszorítására, tagolására is szolgált. A veretes övet azonban a férfiaknál is megtaláljuk; mint például Heinrich d. III. v. Sayn (megh. 1247) sírkövén az alsó-lábszárig lecsüngő öv, mely nem tekinthető fegyver-öveknek. Az egyik legkorábbi öv-ábrázolás szintén férfin jelenik meg; a bayeux-i katedrális ismert »Ember a majommal« című ábrázolásán a férfi övet visel, ez azonban nem a lecsüggő szíjvégű típusoz tartozik.

Marguerite de Provence szobrát (Louvre), amely valóságos divattanulmány, váltakozó rozettás és téglányalakú veretekkel ellátott öv ékesíti.

A XIV. században az öveken a veretek közelebb kerülnek egymáshoz s előfordul az is, hogy egymást érintik. E század derekán kifejlődött és második felében divatossá váló szűk, testhezálló öltönyökön és kabá-

27. kép. — Övveret az L. sírból.

tokon, melyek a páncélzat hatása alatt alakultak ki,⁵² az öv mélyen a derék alá, a medence tájára kerül. Ennek a kornak ábrázolásain a korviseletbe öltözött alakokról ritkán hiányzik a díszes, veretes öv. A Képes Krónikában is gyakran előfordul, de mindig csak ott, ahol nyugati ruhájú lovagokat szerepeltet. Mindjárt a címlapon Nagy Lajos alakján és a jobbán álló magyar vitézekén az öv könnyen felismerhető. A keleti jellegű viseletet, a kaftánszerű öltönyöket inkább selyemöv szorítja össze. A veretes öv tehát a krónika festője előtt úgy állott, mint nyugati, helyesebben olasz import. Ezeket az öveket inkább cingulum militarenak tekinthetjük; a páncéling felett a fegyverkabátot a medencénél szűken fogják körül. Ezek az övek még az erősen stilizált és elnagyolt ábrázolásokon is összefüggő négyszegletes részekből állanak. (Jean de Pluvinage, megh. 1376, Arras). Kolozsvári Tamás oltárképén a keresztre feszítés egyik lovas alakján négyszögletes egymást érő aranyozott vereteket láthatunk. A festett ábrázolásokon sokszor csak elütő színnel köröket vagy négyszögeket festenek a veret jelölésére. A zubbonyt nem mindig öv, hanem sokszor csak annak széleire pántszerűen erősített veretek szegélyezik. A mélyenülő övnek tulajdonképpen az az értelme, hogy a páncélinghez tartozó kabátot odaszorítsa a törzshöz. Több síremlék azt bizonyítja, hogy a páncéling felett is hordtak öveket (Walter Bopfingen, megh. 1359. Bopfingen, plébániatemplom és IV. Rudolf örgróf síremléke, 1348-ból, a lichtensteini kolostorban). A XIV. század végén ismét a bővebb ruha jött divatba, melynél az öv összetartó szerepet játszott; a polgári férfiviseletben ekkor az öv ismét magásra kerül. A XV. század 60-as éveiben a divat lassan megváltozik; az öv elveszíti előbbi jelentőségét és kialakul a »Schaube«-viselet.⁵³

A csúti temető párta-övei, amennyiben eredeti helyén találtuk meg, inkább derékon, vagy valamivel alatta helyezkedtek el, semmiesetre sem estek egybe a XIV. század második felében divatos övviseletének helyével. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a csúti övek mind későbbi korból származnak. Egyszerű emberek temetkezéséről lévén szó, ezek az övek természetesen cingulum militare-nak sem tekinthetők. Cingulum militare lehetett a Kecskeméti Múzeum XIV. sz. díszöve Szentkirályról egy vitéz sírjából. A pártaövek történetéhez érdekes adatokkal járulnak hozzá az 1460-as évekkel kezdődő kassai »Stadtbuch«-ban

olvasható végrendeletek.⁵⁴ Az ingó hagyaték tételei között az öv, pártá-
 öv »Borten Gürtel« s a boglárok a leggyakoribb vagyontárgyak. Egyes hagyatékok 4—5 övről is megemlékeznek. Az öveket rendszerint színük után említik, mint kék, barna, vörös, ezüst, arany stb., ami azt bizonyítja, hogy a szíjat színes selyemmel, »Seydin Bartin« vagy damasztal vonták be, vagy hogy a boglárokat színes textilanyagra varrták fel. A csúti LI. sír pártá-
 övének szíján textil-lenyomatokat találtunk, lehet, hogy ez az öv is textillel volt borítva. A kassai városi könyvben természetesen gazdag polgári hagyatékokról van szó és így a veretek, boglárok ezüsből, aranyozott ezüsből, vagy aranyból készültek. Az egyik végrendelet a boglárok számát is felsorolja: »eyn brawn Borten Gurtel hat Spangen 20, Rynk und Senckel vergolt«. Érdekes még egy 1516-ból való céhlevél, amely felsorolja, hogy milyen divatos öveket készítenek. »geflochtene Gürtel, Schwerter Gürter, heller Gürtel dy breyten hussar-dyschen Gürtel mit Seyde ausgeneet.«

Az övek divatban maradnak a XVI. században is és mintegy testvérekszerűen, kifejlődik a mélyen alácsüngő nyaklánc. A XVII. századot a pártáöv másodvirágzása korá-

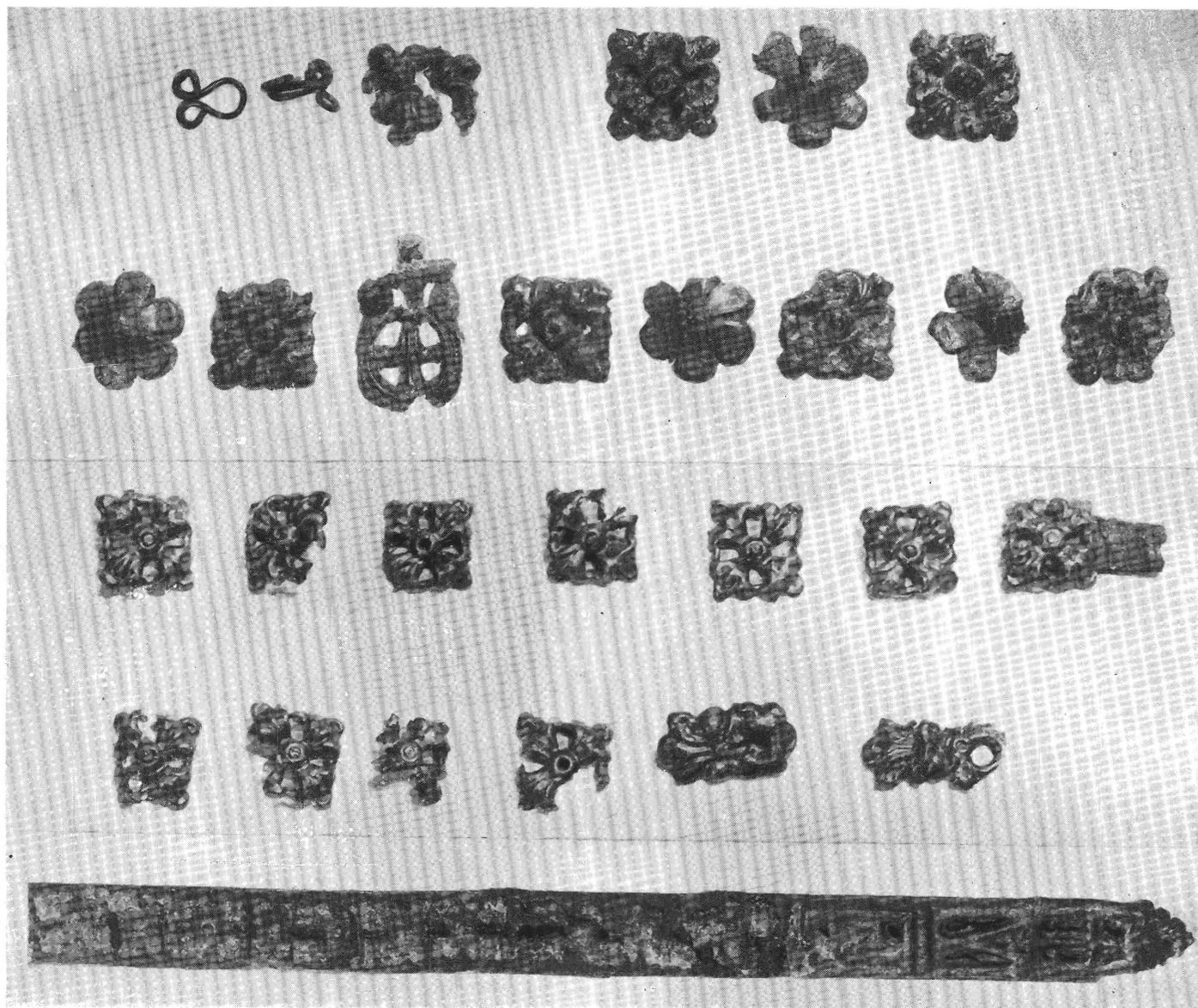

28. kép. — Övveretek a XLIV. sírból.

nak tekinthetjük, különösen Erdélyben, a gazdag ékszerek hazájában.⁵⁵ A csúti temető mellékletei leggazdagabban képviselt csoportját a párták szolgáltatják. Uralkodótípusok a veretes pártá és a gyöngyökkel, ragyogókkal, spirálokkal, esetleg veretekkel díszített gyöngyös pártá. Ha a díszítés főleg spirálisokból áll, nevezhetjük spirális-pártának. Végül igen nagy csoport a rézzel, vagy nemesfémmel körülcsavart fonállal fonott, vagy hímzett pártá. Mivel a nemesfémszállal sodrott fonal sokkal vékonyabb, a pártá fonása is finomabb mintájú, esetleg csipkeszerű. Pártákat főleg gyermekeken és nőkön találtunk. Férfiakon ritkán fordul elő. A csúti temető 122. számú sírjának veretes pártáját találtuk férfin.

A Kecskeméti Múzeum ásatásaiból az aranyegyházi, bócsai, benei, lajosi temetők női sírjaiban szintén találtak ezüstveretű pártákat. A fülöpszállási és kerekegyházi, baracsi és mizsei sírokból pedig spirálissal díszített gyöngyös párták kerültek elő.⁵⁶ Érdekes, hogy fonott párták ezekben a temetőkben nem voltak képviselve. Ritka típusú, bogláros csüngős, Zsigmond-kori pártát ismerünk meg egy multszázadbeli dunántúli ásatásból.⁵⁷ Legtöbb pártát azonban eddig a pontosan feltárt kaszaperi temetőből hozták felszínre.⁵⁸ A temető nagy része a Hunyadiak korából való s így, összehasonlítva a csúti leletekkel, az egykorú párták változatairól és fejlődéséről kitűnő képet nyerünk. Leggyakoribb pártadíszek a spirális drótból kialakított virágok. A hasonló csúti pártáknál a spirális drót alkalmazása egyszerűbb, geometrikus mintákra szorítkozik, vagy széldíszítésre szolgál. A kaszaperi temető spirális pártái ennél haladottabb formát mutatnak. A spirális díszítés mellett megtaláljuk a gyöngyös, szőtt és fonott párták számos változatát is, azonban nincs példánk, mely teljes megegyezést mutatna a csúti pártákkal. Analógia nélkül állanak a 38-as, 39-es és 62-es XIV. századi sírok veretes, gyöngyös pártái.⁵⁹ A nehezen megmenthető pártákat a Nemzeti Múzeum mellett egyre több vidéki múzeum gyűjti, így a kecskeméti, miskolci, gyulai stb.

Különös, hogy az Anjou-kori Szeged-ötömösi temetőben egyetlen pártát sem sikerült találni;⁶⁰ a 31. sír leírásánál következtethetünk arra, hogy ott talán tényleg volt pártá, mert liliomos ezüstmoglár került ki a nyakszirt alól. Hasonló a vele egykorú 38., 39., 62. csúti sírok veretes

29. kép. — A XXXII. és a 112. sír pártavereci. Veretes öv vége a XXXVI. sírből.

pártabogláráihoz. Az ötömösi temető több koponyáján maradt azonban széles csíkban zöld elszíneződés, ami pártára enged következtetni és miután vereteket nem találtak, valószínűleg fonott párta helye volt. Fonott pártákat csak akkor sikerül óvatos munkával kibontani, ha kifejezetten keressük. Az analógiák nélkül folytatott, úttörő ötömösi ásatás erre valószínűleg nem volt tekintettel. A zöldrózdacsíkos koponyák magyarázata másképpen nehezen képzelhető el. Ez ellen a magyarázat ellen látszik szólni, hogy kivétel nélkül férfiak fején találtak ilyen rózdacsíkot ; ezt az ellenmondást a korabeli képábrázolások egyenlítik ki valamennyire, ugyanis igen sok ábrázoláson férfiak fejét is díszíti párta, úgy, mint a mi 122-es sírleletünk esetében.

A párták boglárái nem sokban különböznek az övverektől és bár az emlékeket eddig alig kutatták rendszeresen, mégis az irodalomban elérhető anyag veretei között sok teljes megegyezést találunk, ami azt bizonyítja, hogy általánosan elterjedt formák voltak és éppen ebben rejlik díszítéstörténeti jelentőségük. Ez a felismerés világítja meg, hogy távolról ugyan, de bizonyos műtörténeti érdekléssel is bírnak. Szerepük az iparművészet történetében némely vonatkozásban hasonló a későgótikus fa- és rézmetszetéhez. Létrehozó okaik részben közösek. A kor kulturális törekvése nem minőségi és nem az elmélyülésben, az intenzitásban keresi célját, hanem inkább a kultúra kiterjesztésében, minél nagyobb rétegek átítatásában, a mennyiségi termelésben. A veretek mindenütt felbukkanó motívumai nem a gótika ötletdús díszítését, hanem már sablonná merevedett, mindenütt elterjedt, legáltalánosabb és mindenki ízlését legjobban kielégítő formulákat ismétlik.

A 122. sír leveles pártaveretei teljesen megegyeznek a Kecskeméti Múzeum egyik pártaveretével,⁶¹ csak annál valamivel kisebbek (29. kép). Ezekhez megint igen hasonló, csaknem áttörts valamivel nagyobb a XXXII. csontváz pártaverete. Ennek a leveles motívumnak változata a XXXVI. sír övverete is. Hasonló formájú még a Viktória-téglagyári ásatás egyik övverete, egy másik pedig közel áll hozzá. Az egész csoport korhatározásához jó adatot szolgáltat az 52. sír hasonló motívumú öve, Hunyadi János-kori pénzzel datálva. Ez további következtetés láncszemét jelenti a rézzel sodrott, fonott párták korához, mert a XXXVI. sírban ilyen levélmotívumú övverettel együtt fordult elő. Ugyanezt a motí-

30. kép. — Párta-boglárok a 38. és 62. sírból.

vumot mutatják két aranyegyházi és egy tiszaujfalusi pártaöv veretei, melyek egymást érintve helyezkedtek el a szíjon. A tiszaujfalusi E. sír boglárái ugyancsak ennek a motívumnak továbbfejlődött, díszesebb példái.⁶² E rendszerint négyzetes veretek közepén egy kerek lyuk helyezkedik el, melyben a szíjhoz erősítő szögecs feje látszik. A középből kiindulva négy visszahajló indavégződéshez hasonló levél vezet a boglár négy sarkába. Nemcsak formailag hasonlít az indához, de ornamentális fölfogásban is. A XIII.—XIV. század másképen stilizálja a levelet. Ez az egyszerű díszítés, mint láttuk, a veretek legelterjedtebb csoportját alkotja. A leletek megállapítható kora megfelel a nagy művészetben használt indadíszítésnek. Vereteinek díszítése e kor legkedveltebb ornamentikájából, a szeszélyesen kanyargó, visszahajló indából és a korábban is, de ekkor még mindig használt stilizált levélből fejlődött ki. Ez az indadíszítés a későgótika jellemző ornamentikája, felváltja a gótikában használt, káprázatos sokfajtajú növényzetből kialakított változatos díszítést. Elterjedési ideje Zsigmond korára esik. Szerepe hasonló a románkor vezérmotívumához: a palmettához.

A másik korhatározó adat e motívum életéből a II. Ulászló-obulussal datált XXXII. sír veretes pártájának leveles motívuma. Úgy látszik tehát, ez a motívum főleg a XV. század II. felében volt divatban.

Veretes párta töredéke került még elő a XV. századi temető XXXV. sírjából (7. kép). Nem messze tőle Mátyás-kori pénzzel keltezett XXVII. sír és egy másik, II. Ulászló korára valószínűsített sír volt. A mellette fekvő XLI-es sír — mint már kimutattuk — a XV. század végéről való. Ez a lelet további adattal járul a veretes párták időrendjéhez.

A csúti temető pártái közül legkiemelkedőbb jelentőségűek a heraldikus ábrázolású, vert rézlemezekkel díszített, gyöngyökkel övezett és szegélyezett párták; a templomtól északra elterülő, legvilágosabban áttekinthető temetőrész 38., 39. és 62. sírjából kerültek elő (30. 31. kép). A XLVIII. sírban hasonló pártatöredék volt. Az apsis körül elterülő temetőben, mely ezt a sírt is magában foglalja, XVI. század elejei és XIV. századi sírok keveredtek, melyeket csak a rétegek és az irány különbsége választja el.

Az északi sírmező hasonló mélységű, irányú és rétegű sírjait, azonos kéztartású csontvázait Nagy Lajosnak a 48. sírban talált budai pénze

valószínűsíti a XIV. század második felére. A 38. és 39. sír pártáinak formáját a koponya alatti homokos agyaglenyomatból tökéletesen rekonstruálhattuk (31., 16. kép). E pártákon található liliomos veretek változatát megtaláljuk a Szeged-ötömösi Anjou-kori temető anyagában⁶³ és a Kecskeméti Múzeum XIV. századi ezüst ruhadíszai között, melyeknek alkalmazása azonban, úgy látszik, más volt, mert többnyire a mellcsont jobboldalán találták. A sast és a háрпиát ábrázoló veretek tökéletes másait szintén megtaláljuk a kecskeméti ruhaboglárok között.⁶⁴ Ezek a veretek és motívumok Magyarországon kívül is el voltak terjedve. Ugyanezt a hárpia-motívumot találjuk a sziléziai oppelni lelet egyik ezüst veretén. A leleteket a XIV. század elejére datálják⁶⁵ (32. kép).

A veretes pártatípushoz legközelebb áll a gyöngyökkel, spirálokkal és ragyogókkal rombuszformában mintázott párta (XLV.) (10. kép) (XXXIII.) (5. kép). A Mária királynőkori pénzzel és a mérműves övvel datált (XLVI. és XLIV.) evert temetőrészről került ki, úgy hogy ezt a pártát későbbi korra helyezhetjük. A 38. és XXXIII. sír pártáinak nemcsak díszítését, hanem anyagát is sikerült megtalálnunk, amire a díszítést felvarrták. A 38. párta esetében megmaradt a bőr-alap, melyre kendervászon s fölötte egy milliméteres vastag sötétes réteg következett; az analógiákat és a színösszeállítást tekintetbe véve, valószínűleg kék bársony maradványa (színes melléklet). A XXXIII. párta mellett bőrt nem találtunk, itt kendervászon-anyagon gyapjúszövet helyezkedett el, melyre a díszítést varrták.

A 22., 30. és 33. sírok aranyozott ezüst sodrott szálból készített pártáinak korát az szabja meg, hogy a már leírt északi, Nagy Lajos-kori sírmezőhöz tartoztak.

Ezeknek az igen vékony szálaknak csak szétszórt és kuszált maradványait találták föl, főleg a halántékon. Nem lehetetlen, hogy a hajat tartó úgynevezett főkötővel van dolgunk. Ez a fejdísz úgy ebben, mint a következő évszázadokban divatozott. Pósta Béla gyula-

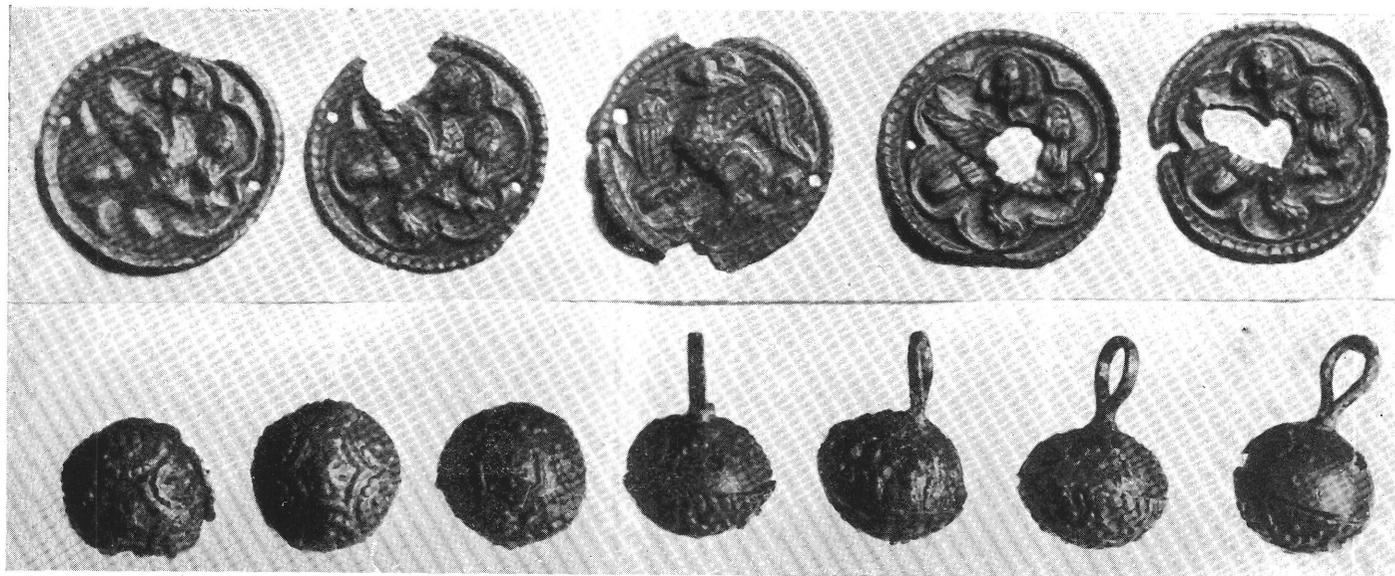

32. kép.
Ezüstveret az oppelni ásatásból. A XIV. sz. első fele.

fehértvári ásatásai anyagában találunk a XVI. sz. kezdő évtizedeiből származó hálófejkötőt.⁶⁶

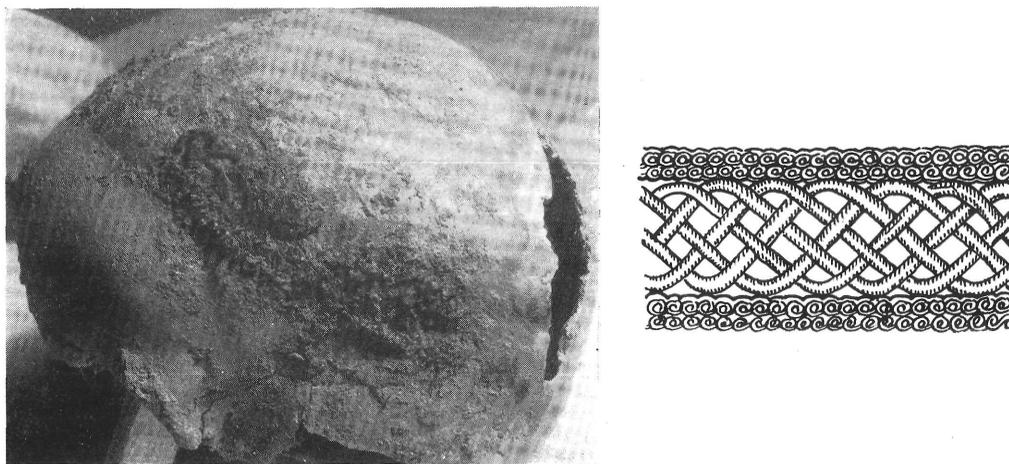
A XXXVI., XXXVII., XLII., XLIII. (9. kép) 1., 3. (11. kép) és a 16. (19. kép) sírokban lelt pártákat vékony rézszalaggal körülcsvart fonálból fonták (XXXVII.) (33. kép) vagy hímezték (XXXVI.), (34. kép) gyöngyökkel és apró boglárokkal díszítették (1.), rézzel sodrott sujtással (3. sír), vagy rézspirálissal szegélyezték (XXXVII. sír). Ezek a sírok hasonló irányúak voltak mint két pénzzel datált (Zsigmond- és Hunyadi János-kori) sír s közel is feküdtek hozzájuk. Az előbbi emlékcsoport és az érmés sírok között hiányoznak a temetkezések, mégis ezt a temetőrészt a XV. század közepére tehetjük. Szerencsére ellenőrző összehasonlítás kínálkozik. A XXXVI. csontváz melléklete hímzett párta és veretes öv volt. Az öv boglára teljesen megegyezik a Hunyadi János-kori pénzzel datált, 52. sír övével. Kétségtelenül következik tehát, hogy a toronytól délnyugatra elterülő sírmezőbe a XV. század derekán temetkeztek s az előbb leírt párták is ebből a korból származnak. A XXXVI. sír pártájának vizsgálatánál kitűnt, hogy a díszítést nemezre alkalmazták, mely alatt finom kendervászon volt. Nem maradt semmiféle bizonyíték arranézve, alkalmaztak-e a nemez fölött még valamilyen textiliát, selymet vagy brokátot. A XXXVII. sír pártája mellett bőrszíz maradványai is előkerültek, bizonyítva, hogy a párták alapanyaga bőrszíz is lehetett.

A XV. század derekáról származó temetőrész folytatásának tekinthetjük a déli irányba továbbhúzódó sírmezőt. Az előbbihez rétegmeg egyezések fűzik és attól csak irányításban és a csontvázak karfektetésében különbözik. A XLIV. legszélső sír Mátyás-korra utaló lelete ellenőrzi és erősíti meg a csontvázterképnek azt a tanulságát, hogy a XXXVI., XXXVII., XXXVIII., 1., 3. sírokkal azonos korú a XXXIII., XXXIV., XLIII., XLIV. sírokat magábazáró temetőrész. Ez utóbbi pártaleletei kevésbé jó állapotban maradtak fenn. Díszítésük és jellegük azonban csatlakozik a XV. század derekáról származó pártákhoz. Az előbbi csoporttal szemben a rézspirális nagyobb szerepet játszik, mint azt a XLV., XXXIV., XXXIII. sírok leleteinél tapasztaljuk. Ez a spirális drót egyre kedveltebb díszítéssé lesz és ruhadísznek is felhasználják. A XVI., XVII. és XVIII. századi párták ékítésének kedvenc alkotóeleme.⁶⁷ Elterjedéséhez hozzájárult könnyű felhasználhatósága, abban a korban, amikor

31. kép. — Pártarekonstrukció és veretek a 39. sírból. Gombok a 11. sírból.

a középkori mágond már hanyatlott. A XXXIV. sír pártája annyira elpusztult, hogy motívumát megállapítani nem tudtuk. Párta rézkapcsa azonban igen díszes és archaizáló formát őrzött meg (6. kép). Hasonló szerkezetű, mint a késő népvándorlás-kori fibulák. Nem áll analógiák nélkül a korabeli emlékanyagban, hasonló kapcsok kerültek ki a mezőkövácsházi temetőből.⁶⁸ A Magyar Nemzeti Múzeum egyik későbbi, XVI.

33. kép. — A XXXVII. sír pártamaradványa és a párta rajza.

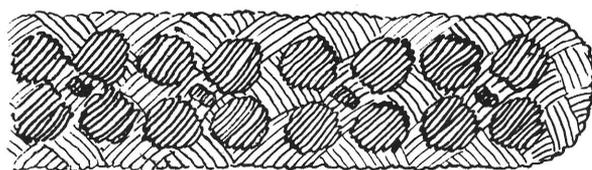
századi övének ezüst garnitúrája más motívumú, nem archaizál, de hasonlóan áttört díszítést mutat.⁶⁹

A XV. századi XXXVI. sír hímzett pártamotívuma teljesen hasonló e temetőrészt XLIII. sír pártamotívumához. Az utóbbit spirális rézdrót szegélyezi.

A XV. század végéről származónak tartjuk a 116. sír fonott pártáját, a sírmező jellege és a csontváz övmelléklete alapján. A gyöngyökkel és ragyogókkal díszített párta használatának korára nyújt további adatot a II. Ulászló-kori pénzzel keltezett XXVI. csontváz pártája.

A 149. sír aranyszáלבól szőtt szalagmelléklete valószínűleg nem párta, hanem valamely szövet szegélye lehetett, vagy különálló nyakdísz (20. kép) volt. A sír korára biztos támpontot az aphis építésének ideje ad, mert a csontváz medencéje a fal alá került. Korának további meghatározására szolgál

az apsis körül elterülő sírmező. Mint annyi más esetben, itt is két temetkezési korszak keveredik. Az első temetkezést a XIV. századi rétegben és e korszakra jellemző leletekkel találtuk. Ez a temető úgy, mint a templomtól északra elterülő sírok folytatásai lehettek a legkorábbi temetőnek, a templom első apsisa körül. Ez az első temető már nem volt fellelhető, mert valószínűleg a templom átépítése idején elpusztí-

34. kép. — A XXXVI. sír pártamaradványa és a párta rajza.

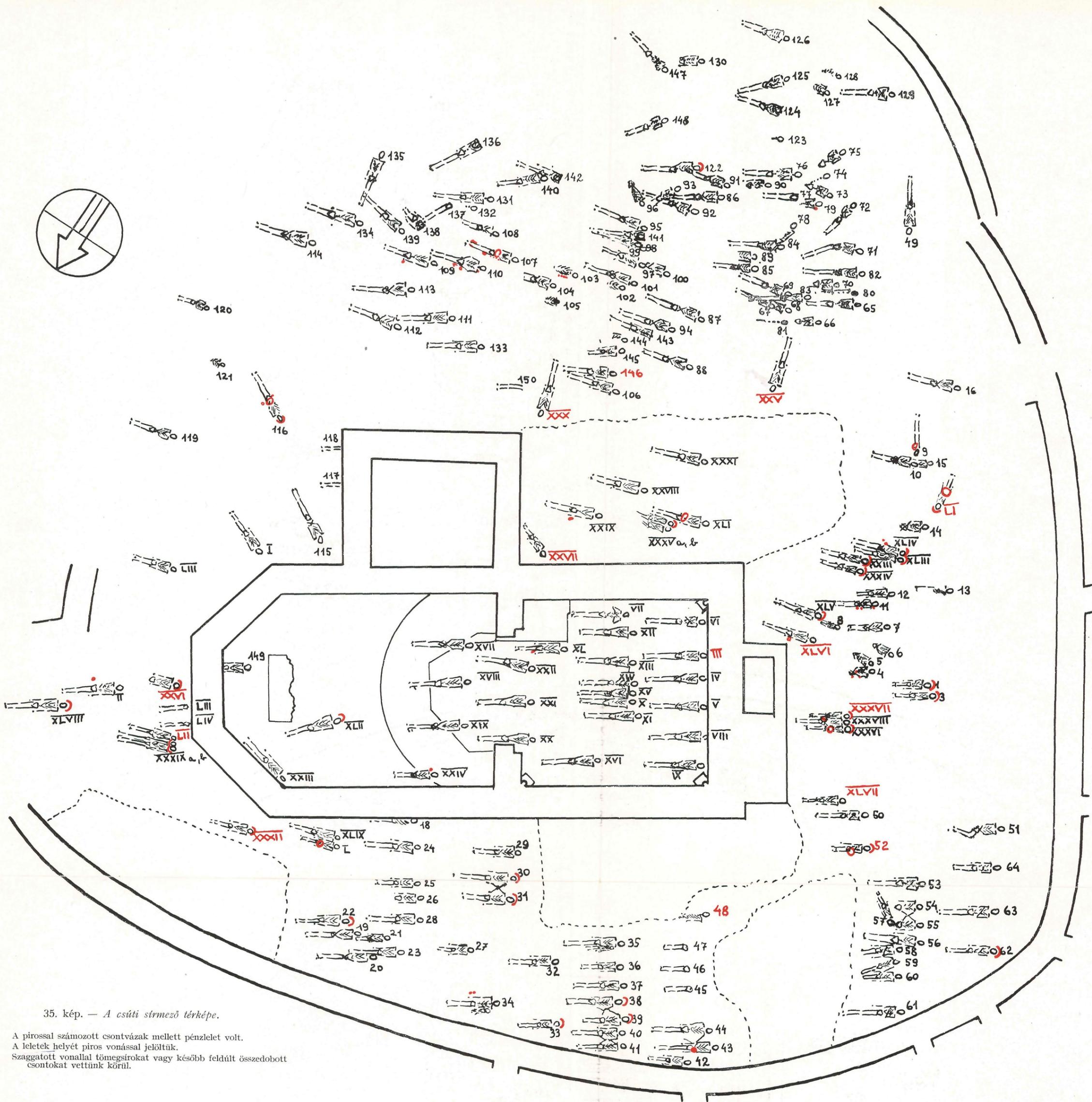
tották. A délre elterülő, legkorábbi sírokat pedig a sekrestye alapozásakor semmisítették meg. A második temetkezési korszak az új, későgótikus apsis felépítése után kezdődött, egy Mátyás-kori és két II. Ulászló-kori pénz határozza meg. A temető rész első idejének két sírjában, XXXIX. a, b, — melyeket legkorábbi sírjainknak tartunk — ezüst szálból szőtt szalagon keretbe foglalt II. Theodosius-érméket találtunk. Úgy a nemesfémrel szőtt szalagdíszítés (8. kép), mint a temetkezés jellege XXXIX. a, b és a 149. sír leleteit egy korra utalja. Világítsunk rá néhány adattal a párták viselettörténeti vonatkozásaira.

A leányok a középkoron keresztül fedetlen fővel jártak. Ennek a szokásnak mithikus és babonás okai nem tartoznak tárgyunkhoz. Viszont ez a viselet a középkor legjellemzőbb ünnepi fejdíszítése, a »chapel«⁷⁰ kialakulására vezetett, mely nem más, mint a fejlet ábrons-

szerűen körülfogó fejék, vagy koszorú, nyáron sokszor friss virágból fonva. Legtöbbször azonban gazdag, vagy kevésbé gazdag ötvösdíszítéssel, diadémszerűen volt ékítve. A »chapel« inkább csak ünnepi dísz, az időjárás ellen fátyolszerűen viselt fejkendőkkal védekeztek, melynek a »chapel«-lel való kombinálása és átkötése az áll alatt, eredményezte a XIII. század jellemző fejviseletét, a »Gebende«-t, mely inkább az asszonyok fejviseletévé lett; a leányok és a fiatal fiúk a XIII. és XIV. században inkább a »chapel«-t hordják. Az áll alatt átkötött fejkendő tiszta példányát találjuk meg a magyar szobrászatban a szentkirályi timpanon női donátorának fején.⁷¹ A Romans Saint Bernard-templom (Isère) oszlopfőjén (XII. sz. első fele) egy Angyali Üdvözet angyalának fejét gyönggyel díszített szalag köti át, jelezve valószínűleg az angyal égi szüzi mivoltát. A XIII. századi katedrálisok szobrainak fejdíszei közül nem hiányzik a »chapel«. A strassburgi Münster kapujának Okos és balga szüzei közül némelyiknek fejét inkább csak vékony, szalagszerű hajdísz ékesíti. A kísértő mellett álló balga szűz fején már feltűnik a veretes pártá. A »chapel« és a korona felépítésben igen közel állnak egymáshoz. Az egyik naumburgi női szobor, Regilendis, a »Gebende« fölött díszes abroncsot hord, amely koronát jelképez; két szélén gyöngy-sor, közepén drágakövek, a chapel díszítéséhez hasonlóan.

A szüzek a biblia példázata nyomán Jézus jegyeseinek, tehát királyi jegyeseknek tekinthetők (Máté evang. 25. 1—13.), a középkor szimbolizmusát tekintetbevéve a szüzi pártá fogalomkörébe a korona jelentősége is megbúvik, mint ahogyan a korona a szentségnek és szüzességnek fogalmát is magában foglalja. Nem véletlenül díszítik a koronákat liliumok, ha némely esetben a palmetta elcsökevényesedéseinek tekintetők is. (Bambergi dóm Angyali Üdvözetén Mária koronája. 1230.) Ennek a gondolatnak irodalmi alátámasztása messzire vezetne. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a díszpánt, vagy pártá nem független a koronától. Sommás ábrázolásokból ez néha nehezen olvasható le, azonban a csúti XIV. századi párták motívumának eredetét máshol nem kereshetjük.⁷²

A »chapel« a XIV. századi ábrázolásokon sűrűn szerepel. Gondoljunk a Funkelstein-freskókra, vagy Ambrogio Lorenzettinek, a Jó kormányzás című sienai falképre.

35. kép. — A csúti strmező térképe.

A pirossal számozott csontvázak mellett pénzlelet volt.
 A leletek helyét pirossal jelöltük.
 Szaggatott vonallal tömegsírokat vagy később feldúlt összedobott
 csontokat vettünk körül.

A XV. századi németalföldi festészet Madonnái korona helyett inkább vékony gyöngyös fejpántot viselnek, bizonyítékaul, hogy a párta- és koronajelleg keveredhetik. (Jan van Eyck, Lucca-Madonna, Frankfurt.) Ezeken a koronaszerű fejpántokon a nagy gyöngyöket vagy drágaköveket apróbb gyöngyök keretezik, akárhányszor több sorban, a széleket pedig szintén gyöngyök szegélyezik. A csúti 38-as és 39-es sír pártáinak motívuma igen hasonlít a németalföldi Madonnák koronáihoz. Ez a típus, mint láttuk, a XIII. században már megjelenik; kialakulásához nem kis mértékben járulhattak hozzá a bizánci eredetű, gyönggyel körülövezett és szegélyezett drágaköves vagy veretes ruhaszegélyek, amelyeneket a pécsi domborműveken is láthatunk.

A XV. század folyamán a párta módosult formában maradt fenn, motívumai hatással voltak a fantasztikus női fejdíszekre, melyek főleg a gyöngyös motívumokat veszik át. Ismét más formában elevenedik fel a párta hatása a hajhálókát és főkötőket szegélyező díszes szalagokban, vagy turbánszerű fejékekben. (Mint pl. a selmecebányai Sz. Katalin és Borbála szobron.) A pártaviseletnek ez az időszakát a csúti leletekben főleg fonott és veretes párták képviselik. A szalagszerű és motívumokkal kiképzett párták inkább még a XIV. századra esnek. Az említett kassai Stadtbuch az ábrázolások mellett azt bizonyítja, hogy a XV. század végén és a XVI. század elején még a gyöngyös párták is divatban voltak. Egy 1497-es bejegyzés így említi: »Eyn perlinkrancze«. 1549-ből »Egy gyöngyös párta vagyon zálogban nálam«. ⁷³ A gyöngyfűzők iparának elterjedését igazolják még az oklevelek gyakori feljegyzései. ⁷⁴

A csúti sírmező leletei biztos adatokat szolgáltatnak a későgótika alacsonyabb néprétegeinek kultúrájához, viseletéhez, ékszereihez, a polgári iparművészet legegyszerűbb emlékeihez. Technikában és művészetben messze elmaradnak a gazdag polgárság ékszerei mögött, de mégsem tekinthetők a mai értelemben vett népművészetnek, mert művészi ízlésük és törekvésük, sőt motívumaik is megegyeznek a »nagy művészet« fölfogásával és így abból meríthetnek. A középkor kultúrája még késői stádiumában sem bomlik föl teljesen osztálykultúrákra. Átfogó szellemét még a legszerényebb emlékek is megőrzik.

JEGYZETEK

A CSÜTI KÖZÉPKORI SÍRMEZŐ C. TANULMÁNYHOZ

- ¹ *Podhradczky József*, Eredeti két magyar krónika... Pesten 1833. »Az Terek Chaszar ereye, Mehmet Passa sok nyepel, és few szangziakokkal Juwe Budara, es az kellen fewldyn Chetty kew Banyan felewl Tabort Jartatta.« 49. l. Miklóssy Zoltán szíves figyelmeztetése.
- ² *Karácsonyi János*, Religio. 1913. 636. l.
- ³ *Oszwald Arisztid*, Hol feküdt a csüti premontrei monostor? Turul. 1936. 6–11. l. a cikk fölsorolja a csútra vonatkozó okleveleket és irodalmat.
- ⁴ *Bél Mátyás*, Notitia Hungariae. III. kötet 517. l.
- ⁵ *Kneidinger Andreas*, Hand Charten von verschiedenen Kameral Güttern. 1767—1779. Országos Levéltár.
- ⁶ *Oszwald A.*, id. m. 10. l.
- ⁷ *Miklóssy Zoltán*. A csüti premontrei prépostság. A budafoki Szent István gimnáziumnak Évkönyve az 1940—41. iskolaévről. 5—9. l. A cikk foglalkozik a Csútra vonatkozó oklevelekkel és eddigi irodalommal.
- ⁸ *Miklóssy Z.*, id. m. 7. l.
- ⁹ *Miklóssy Z.*, id. m. 6. l.
- ¹⁰ *Hampel József*, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Budapest, 1905. I. kötet. 819—850. l. — *Szell Márta*, XI. századi temetők Szentés környékén. Folia Archaeologica III—IV. kötet 1941. 231—255. l. Az ötvöstechnikák továbbélésére v. ö. *Kövév Béla*, Újabb adatok az ötvösség történetéhez hazánkban. I. A. É. 1897. 227—253. l.
- ¹¹ *Hampel József*, A Nemzeti Múzeumi Régiségtár gyarapodása az április-júniusi évnegyedben. A. É. 1893. 368. l. — Halas város Balota-pusztán Árpád-korabeli sírban (XII. sz. vége) négyszögletes, rozettás lemezek, kúpos, kerek boglárók.
- ¹² *Hampel József*, Intézetek és gyűjtemények. A. É. 1882. 148. l. — A karcagi lelet S-végződésű halántékgyűrűje XIII. és XIV. századi frizatikus érmekkel került elő.
- ¹³ *Tóth Zoltán*, A kígyópusztai csat jelentősége. Turul. 1932. 1–4. szám 11. l. — *Bossert H. Th.*, Geschichte des Kunstgewerbes V. kötet. 391. l. (Berlin.)
- ¹⁴ Magyarhoni régészeti leletek repertórium. Arch. Közl. XIII. kötet 2. füzet (1880.) 46. l. — *Pulszky Ferenc*, Magyarország archeológiája. II. kötet, 194—197. l.
- ¹⁵ *Mihalik József*, A verseci ötvös lemezről. A. É. 1899. 34. l.
- ¹⁶ *Gubitzka Kálmán*, Középkori verető és XVIII. századi éremmérleg a Bács-Bodrog Vármegyei Múzeumban. A. É. 1916. 206. l.
- ¹⁷ Fölvételét közli *Bárányné Oberschall Magda*, A kézművesség első nyomai. Magyar Művelődéstörténet I. kötet. 590. l.
- ¹⁸ *Henszlmann Imre*, A bécsi 1873. évi világ-tárlatnak magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Budapest 1875—76. 161. l.
- ¹⁹ *Zoltai János*, Debrecen sz. kir. város múzeumának Régészeti Ásatásai 1905-ben. Ásatások Óhát-Telekházán. Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 1907. 180. l.
- ²⁰ *Récsey Viktor*, Római castrum Tokodon és újabb régészeti leletek Esztergom és Hont megyében. A. É. 1894. 70. l.
- ²¹ *Hampel József*, A Nemzeti Múzeum Régiségosztályának gyarapodása 1900. évi áprilistól december végéig. A. É. 1901. 189. l. — *Szendrei János*, Régi övek a M. N. Múzeumban. A. É. 1903. 4—6. l.
- ²² *Pulszky Radisics*, Az ötvösség remekei. I. 127. l.
- ²³ *Foerk Ernő*, Újabb leletek a Viktoria telkén. Bud. Rég. X. 1923. 79—80. l.
- ²⁴ *Szabó Kálmán*, Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Bibliotheca Humanitatis Historica. Budapest, 1938.

- 25 Szabó K., id. m. 193. kép.
- 26 Bálint Alajos, A kaszaperi templom és temető. Dolgozatok. XIV. 1938. 160. 1. XIX. tábla, 21., 22. kép.
- 27 Mützel H., Die Tracht der Germanen und ihr Fortleben. Zeitschr. für historische Waffen und Kostümkunde. 1926. 28. 77. 1.
- 28 Széll Márta, Elpusztult falvak, XI—XVI. századbeli régészeti leletek Szeged és Hódmezővásárhely határában. Dolgozatok. XVI. 1940. 159. 1. XXVII. tábla, 27/a kép.
- 29 Móra Ferenc, Ásatás a Szeged-ötömösi Anjou-kori temetőben. A. É. 1906. 18—27. 1.
- 30 V. ö. a tiszaujfalusi pártáövvel. Szabó K., id. m. 351. kép. 66—69. 1.
- 31 Szabó K., id. m. 349. kép, 66—68. 1.
- 32 Szabó K., id. m. 353. kép, 66—69. 1.
- 33 Bálint A., id. m. 152. 1. XIII—XIV. tábla.
- 34 Szabó K., id. m. 66—67. 1. 347. kép.
- 35 Szabó K., id. m. 66—69. 1. 351. kép.
- 36 Szabó K., id. m. 64. 1. 338. kép.
- 37 Rady Ottilie. Der Krüseler. Zeitschr. für hist. Waffen und Kostümkunde. 1923—25. 131—132. 1.
- 38 Szabó K., id. m. 70—73. 1. 367. kép.
- 39 Foerk E., id. m. 11. kép.
- 40 Szabó K., id. m. 66—67. 1. 347. kép.
- 41 Szabó K., id. m. 65—66. 1. 344. kép.
- 42 Bálint Alajos, A mezőkovácsházi középkori település emlékei. Dolgozatok XV. 1939. 155. 1., XXX. tábla.
- 43 Bálint Alajos, A kaszaperi középkori templom és temető. Dolgozatok. 1938. 149. 1., XV. tábla 1—2. kép.
- 44 Dr. Posta Béla. A gyulafehérvári Székesegyház sírleletei. Kolozsvár 1918. 46—47. 1. 27. kép.
- 45 Le Arti. 1939. I. évf. III. füzet (febr. márc.). Cronaca dei ritrovamenti e dei restauri. 313. 1., 327. kép.
- 46 Bassermann-Jordan E., Der Schmuck. Leipzig 1909. 75. 1.
- 47 Bossert H. Th., id. m. 403. 1.
- 48 Schmid W. M., Schwertscheide samt Gürtel des XIII. Jahrhunderts. Zeitschr. f. hist. Waffenkunde. IV. 1906. 253. 1.
- 49 Heyden A., Die Tracht der Kulturvölker Europas. Leipzig 1889. 92. 1.
- 50 Gessler E. A., Die ritterliche Bewaffung von 1386. Zeitschr. f. hist. Waffenkunde. VI. 1912—14. 204—205. 1.
- 51 Posta Béla. id. m. 67—69. 1. 37. kép.
- 52 Post P., Waffe und Kostüm. Zeitschr. f. hist. Waffen- und Kostümkunde. 1921.—22. 17—22. 1.
- 53 Post P., Herkunft und Wesen der Schauben. Zeitschr. f. hist. Waffen- und Kostümkunde. 1923—25. 42. 1.
- 54 Kemény Lajos, Kassai adatok a viselet történetéhez. A. É. 1918—19. 108—117. 1.
- 55 Gyárfás Tihamér. Brassai ötvösművek. A. É. 1911. 116. 1.
- 56 Szabó K., id. m. 60. 1.
- 57 Darnay Kálmán, Vas és Zala megyei régiségekről. A. É. 1896. 254. 1. Pártának lehet talán tartani az ernesztházi (XIV. sz. vége, XV. sz. eleje) kincslelet sallangos láncát is. A. É. 1881. 177. 1.
- 58 Bálint A., A kaszaperi középkori templom és temető. Dolgozatok. 1938. 143—48. 1.
- 59 A fémlemezzel díszített boglárók is sokáig maradtak divatban. Thököly Mária pártájának leírása 17 db aranyboglárról emlékezik meg, melyek ugyanúgy sást ábrázolnak, mint a csúti boglár. Szendrei János. A magyar viselet történeti fejlődése. Budapest, 1905. 17. 1.
- 60 Móra F., id. m.
- 61 Szabó K., id. m. 60. 1. 328. kép.
- 62 Szabó K., id. m. 66. 1. 349., 350., 351. kép.
- 63 Széll Márta, Elpusztult falvak XI—XVI. századbeli régészeti leletek Szeged és Hódmezővásárhely határában. Dolgozatok, XVI. 1940. 162—163. 1. Rajzát közli a XXVII. táblán a 6. és 11. képen.
- 64 Szabó K., id. m. 230. kép (liliom) 239. (sas), 249. (hárpia).
- 65 Christian Gundel, Die Goldschmiedekunst in Breslau. Berlin 1940 23. 1.
- 66 Posta Béla id. m. 36—38. 1. 19—21. kép.
- 67 Posta Béla, Teleki Mihály sírja. Szegedi Dolgozatok I. pótfüzet 34. 1.
- 68 Bálint Alajos, A mezőkovácsházi középkori település emlékei. Dolgozatok, XV. 1939. 157. 1. XXIX. tábla 9., 10., 11. kép.
- 69 Szendrei János, Régi övek a M. N. Múzeumban. A. É. 1903. 7. 1.
- 70 Heyden A., id. m. 84—85. 1. — Schulz A., Das höfische Leben zur Zeit der Minnesänger. Bécs. 1892. I. kötet. — Bruhn W.-Tilke M., Das Kostümwerk. Berlin 1941. 16. 1. Post Paul, Die französischniederländische Männertracht einschliesslich der Ritterrüstung in Zeitalter der Spätgotik 1350 bis 1475 Halle 1910. 56. 1.
- 71 Gerevich Tibor, Magyarország románkori emlékei. Budapest, 1938. 192—193. 1., CCXV. tábla.
- 72 A koronának és a pártának ezt a hasonlóságát Nagy Géza is észrevette. A magyar viseletek története. Budapest, 1900. 114. 1.
- 73 Kemény L., id. m.
- 74 Kemény Lajos, Gyöngyfűzők és hímvarrók. A. É. 1904. 446. 1.